

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

18 januari 1967

52e jaargang, no. 2576

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

A. Kloos:

Medezeggenschap een fopspeen? 67

Drs. J. C. P. A. van Esch:

Financiële afspraken voor het nieuwe kabinet 68

Gedachten over Prof. Mitrany's boek „A working Peace System” 71

Dr. M. C. Tideman:

De horeca-bedrijven in de nationale economie 74

Drs. A. A. van Straaten:

De maalindustrie in de E.E.G. 77

Ingezonden stuk:

Jhr. V. G. F. Repelaer: Saneren door subsidiëren, met een naschrift van Prof. Dr. J. Horring 81

Boekbesprekingen door Drs. A. S. Friedeberg, B. Herman, Prof. Dr. J. Wemelsfelder en Prof. Dr. W. Albeda 82

Prof. Dr. C. D. Jongman:

Geld- en kapitaalmarkt 84

Notities 73, 76

Recente publikaties 84

Mededelingen voor economen 85

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Medezeggenschap een fopspeen?

PROF. Kleerekoper is geen man die een blad voor de mond neemt. Ditmaal heeft hij de aandacht getrokken door de medezeggenschap een fopspeen te noemen, een nogal denigrerende kwalificatie van iets wat velen als hun sociaal troetelkind beschouwen.

Zonder mij tot die laatste groep te rekenen, meen ik toch de aandacht te moeten vestigen op de verkeerde benadering van „de medezeggenschap” door Prof. Kleerekoper. De strekking van zijn artikel in *Ruim Zicht* is vastgelegd in de vermaning: „laten de arbeiders hun eerstgeboorterecht niet verkwanselen voor een schotel linzen”. Met deze uitspraak, waarmee bedoeld is dat ondernemingsraden en arbeiderscommissarissen nimmer het substituut kunnen zijn voor sterke vakverenigingen, ben ik het roerend eens. Echter door het tegenover elkaar plaatsen van vakverenigingen enerzijds en ondernemingsraden en arbeiderscommissarissen anderzijds, wordt een mistekend beeld gegeven van de ingewikkelde sociale realiteit.

Wanneer men onder medezeggenschap alleen verstaat medebeslissen, dan is de medezeggenschap van de arbeiders beperkt tot hun politiek stemrecht — waarvan velen overigens een slecht gebruik maken — en tot de regeling van arbeidsvoorwaarden via de collectieve contracten en andere overeenkomsten die de vakverenigingen namens hen sluiten. Alle overige „medezeggenschap” is terug te brengen tot meespreken, adviseren en mee-uitvoeren van beslissingen van anderen.

Wie onder medezeggenschap verstaat het rijkgeschakeerde patroon van inspraak, dat is invloed uitoefenen ook wanneer daaraan geen uiteindelijk beslissingsrecht is verbonden, komt tot een milder oordeel over de betekenis van instituten als ondernemingsraden en arbeiderscommissarissen. Het emancipatieproces van de Nederlandse arbeider is op geen stukken na voltooid; er wordt op vele fronten tegelijkertijd gewerkt om historisch gegroeide achterstellingen weg te werken. Vele van de wegen die daarvoor bewandeld worden, hebben een experimenteel karakter. De ondernemingsraden zou ik tot de experimenten willen rekenen. Tijdens de proefperiode zijn een aantal fundamentele tekortkomingen gebleken in dit middel om arbeidersbelangen in de onderneming veilig te stellen.

De hiërarchische structuur van de onderneming, de noodzaak van een slagvaardige ondernemingsleiding, de soms tekortschietende capaciteiten van de leden van de ondernemingsraad, de vaak overtrokken neiging tot geheimzinnigdoenerij van de ondernemingsleiding, de wettelijke vormgeving, het zijn evenzovele handicaps om dit lichaam te doen uitgroeien tot een werkelijk inhoudsvol medium tot inspraak.

Is het daarmee veroordeeld? Geenszins. Er zijn voorbeelden van op het hun toegewezen terrein goed functionerende ondernemingsraden, en er zijn voorts mogelijkheden de tekortkomingen op te heffen. Prof. Kleerekoper kan gerust zijn: ondernemingsraden kunnen naar het oordeel van de vakverenigingen nimmer een doeltreffend vervangingsmiddel van de laatste zijn. Dat ligt in de aard van de ondernemingsgewijze productie besloten, die voortdurend een onafhankelijk correctie-mechanisme vergt op ondernemershandelingen, waarbij arbeidersbelangen tussen de wielen komen.

De tekortkomingen die bij de ondernemingsleidingen in dit opzicht — gelukkig niet algemeen maar toch vrij frequent — aan de dag treden, hebben geleid tot een aantal aanbevelingen in het bekende rapport-Verdam, dat nu bij de Sociaal-Economische Raad in behandeling is. Daaruit vloeit ongetwijfeld een nieuwe aanpak voort ter veiligstelling van arbeidersbelangen hoewel nog niet valt te overzien hoever de S.-E.R., zelf institutionalisering van een stukje arbeidersinvloed, zal komen.

Financiële afspraken voor het nieuwe kabinet

„De financiële beheersing is meer dan ooit het centrum van het regeerbeleid”¹⁾.

HET maken van afspraken bij kabinetsformaties is onontkoombaar in elk land, waar een regering moet steunen op meer partijen. Dit geldt te meer voor ons land, waar sinds 1948 meer dan twee partijen aan het bewind zijn geweest.

Dat financiële afspraken een belangrijk onderdeel van die formatie-afspraken dienen uit te maken, is in confesso. Vele afspraken kosten nu eenmaal geld, soms veel geld. Wil het geheel van afspraken uitvoerbaar zijn, dan moet bij de kabinetsformatie reeds vaststaan dat het programma te financieren zal zijn²⁾.

In ons land is geruime tijd geleden als richtsnoer voor de kabinetsafspraken de evenredigheidsregel gekozen, waarbij voorzat om de stijging der rijksuitgaven parallel te laten lopen aan de stijging van het nationaal inkomen³⁾. Indien een dergelijke afspraak bij een kabinetsformatie is gemaakt en dus zowel de samenwerkende partijen als de zittingnemende Ministers bindt, neemt de Minister van Financiën een sterke positie in. Verzoeken om uitgavenvergroting afkomstig van collega-Ministers of van bevriende kamerfracties zijn immers in het algemeen het moeilijkst af te wijzen. Is eenmaal een duidelijke afspraak gemaakt en in de eerste regeringsverklaring neergelegd, dan kan de Minister van Financiën eigenlijk volstaan met het dagelijks op zak dragen van een exemplaar van die verklaring.

Om de financiële afspraak een dwingend karakter te geven, moet men haar zo concreet mogelijk maken; tevens moet zij een ex-ante karakter hebben. Een evenredige stijging van de rijksuitgaven aan die van het nationaal inkomen — de evenredigheidsregel — is slechts dan een hanteerbare afspraak, indien de groei van het nationaal inkomen een constante grootheid is. Daar deze groei van jaar op jaar schommelt, kan men hem fixeren door een gemiddeld groeitempo te berekenen en aan te houden. Zo heeft een aantal jaren gegolden, dat de rijksuitgaven met 4 pCt., later met 4½ pCt., per jaar mochten stijgen. Een dergelijke concrete afspraak ontleent haar waarde niet zo zeer aan de samenhang met de groei van het nationaal inkomen, alswel aan de exactheid van de afspraak⁴⁾. Zou bijv. 7 pCt. zijn gekozen omdat de afspraak op de zevende

dag van de zevende maand werd gemaakt, dan zou de afspraak even afdwingbaar zijn geweest als in het geval van de 4½ pCt. per jaar.

Nieuwe rijksuitgaven

Zonder inflatie

Aangezien de evenredigheidsregel vrij algemeen in ons land is aanvaard, mag men ervan uitgaan, dat de rijksuitgaven⁵⁾ in de nieuwe parlementaire periode tenminste met 4½ pCt. per jaar zullen toenemen (in reële termen). Het is de vraag, of het daarbij kan blijven. De laatste jaren is dit cijfer te klein gebleken. Ook critici van het kabinet-Cals waren van mening, dat de rijksuitgaven wel sneller dan het nationaal inkomen mochten toenemen, maar dat dit in een iets gematigder tempo moest gebeuren⁶⁾.

Voor deze relatief snellere groei is veel te zeggen. De noodzaak daartoe werd heel duidelijk geformuleerd door de schrijver van de rubriek „Dezer Dagen” in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 17 oktober 1966: „..... omdat

¹⁾ F. J. F. M. Duynstee: *De kabinetsformaties 1946-1965*, Deventer 1966, blz. 33.

²⁾ Structurele financiële afspraken kunnen uiteraard door conjuncturele verstoringen tijdelijk worden verbroken. Deze implicatie wordt in dit artikel buiten beschouwing gelaten.

³⁾ Tijdens de kabinetsformatie van 1956 werd deze gedachte door de toenmalige fractievoorzitter van de K.V.P. in de Tweede Kamer, Prof. Romme, naar voren gebracht (vgl. *Keesings Historisch Archief*, 1956, blz. 12823).

⁴⁾ Dat de evenredigheidsregel zo is ingeslagen kan men toeschrijven aan het feit dat men zich er gemakkelijk een voorstelling van kan maken.

⁵⁾ Uitgaven in de vermogenssfeer worden — zoals gebruikelijk — buiten beschouwing gelaten.

⁶⁾ „Het probleem rijst wanneer het gaat over het tempo, of wij iets over 3, 4 of 5 jaar willen doen. Hierover gaan de politieke controversen. Over de doelstellingen bestaat dus een grote mate van overeenstemming, maar, juist zoals het vorige kabinet en de daaraan voorafgaande kabinetten met het probleem van het tempo hebben getobd, is het voor mij aan geen enkele twijfel onderhevig, hoe onzeker 1968 ook is, dat het nieuwe kabinet, van welke politieke samenstelling het ook is en hoe lang het ook zal regeren, opnieuw voor het probleem zal komen te staan in welk tempo deze voorzieningen moeten worden gerealiseerd”. Aldus Minister Zijlstra op 1 december 1966 in de Tweede Kamer (Handelingen, blz. 352).

Enquêterecht, beroepsrecht, verbetering van de verslaggeving, herziening van de vennootschapsstructuur met zijn te weinig geschakeerd samengestelde raden van commissarissen, zijn volop ter discussie. En ook hier geldt wat ik ten aanzien van de ondernemingsraden opmerkte. Geen substitutie van de vakverenigingen, maar additionele vormen van invloed met het oogmerk arbeidersbelangen veilig te stellen.

Het ligt misschien in de lijn van Prof. Kleerekopers gedachtengang, dat de vakverenigingen daarbij aan het enquête- en beroepsrecht zeker zoveel waarde hechten als aan de uitbreiding van de raden van commissarissen met personen die geacht kunnen worden het sociaal aspect in het ondernemingsbeleid beter tot zijn recht te doen komen. Achter het enquête- en beroepsrecht staan immers de onafhankelijke vakverenigingen. Commissarissen van welke aard ook, zullen als onafhankelijke lieden hun oordeel

vellen, belangen afwegen in collegiaal verband en daardoor moeilijk als uitsluitend representant van een specifiek belang kunnen opereren en als zodanig verantwoording afleggen. Met deze constatering is overigens de hervorming van de raden van commissarissen allesbehalve als middel tot betere behartiging van werknemersbelangen gedisqualificeerd. Het is alweer een middel met zijn specifieke begrenzing.

Prof. Kleerekopers afwijzing van de door hem behandelde vormen van medezeggenschap lijkt ingegeven door een ietwat verscholen wens de beslissingsbevoegdheid, de totale zeggenschap naar de werknemers over te hevelen en daarmee is in feite de ondernemingsgewijze produktie door hem in discussie gebracht. Maar dat is een geheel ander onderwerp dan medezeggenschap.

Amsterdam,

A. KLOOS.

Nederland een klein, overbevolkt land is. De geluidshinder is er irriterender, de luchtvervuiling hinderlijker, de fysieke opeengeproptheid leidt er tot neuroses. De noodzaak van gemeenschapsvoorzieningen is er groter. De belastingen zijn er dus hoger. Anders is het alternatief: kwalitatieve achteruitgang van ons volk". Het ziet er naar uit, dat ook in het parlement van na de verkiezingen van 15 februari a.s. een ruime meerderheid voor een dergelijk programma te vinden zal zijn.

Indien men de evenredigheidsregel bij het maken van de financiële afspraken tijdens de kabinetsformatie wil overschrijden, loopt men het gevaar dat er geen objectieve grens aan de uitgavengroei wordt gesteld. De ervaring heeft uitgewezen, dat een afspraak die uitgaat van de evenredigheidsregel, maar waarin een clausele is opgenomen in de trant van „het mag *wel wat meer* zijn”, niet bevredigend als richtsnoer voor het financiële beleid kan dienen. Het gaat er namelijk om, hoeveel dat *wel wat meer* mag bedragen. M.a.w.: de overschrijding van de evenredigheidsregel moet worden geobjectiveerd, genormeerd. Het is dus zoeken naar een ruimere groeionorm voor de rijksuitgaven, een bezigheid waarbij men het gevaar loopt voor fanaticus te worden uitgemaakt: „Fanatici kunnen zich wellicht zetten aan het ontwerpen van een norm voor de groei van de groeionorm” 7).

De bovengrens van de stijging van de rijksuitgaven zou men voor de parlementaire periode 1968-1972 kunnen vinden in de trendmatige groei van de gewone rijksmiddelen. Doordat het nationaal inkomen voor de meeste belastingen, heffingen e.d. de basis vormt, waarop de tarieven worden toegepast, stijgt de middelenopbrengst bij een groeiend nationaal inkomen en wel sneller dan dit inkomen 8). Bij de belastingmiddelen treedt immers een progressie-effect op door gedifferentieerde tarieven in indirecte belastingen en progressieve tarieven in directe belastingen. Evenals de groei van het nationaal inkomen kan worden geobjectiveerd tot een gemiddelde over een reeks van jaren, kan ook de relatief snellere groei van de belastingmiddelen tot een gemiddelde worden herleid. Tot nog toe is in ons land hiervoor het getal $1\frac{1}{3}$ gebruikt (een ervaringscijfer). Gemiddeld stijgt de belastingopbrengst dan, uitgaande van een bepaald basisjaar, met $1\frac{1}{3} \times 4\frac{1}{2}$ pCt. = 6 pCt. per jaar.

De totale rijksmiddelen stijgen dus bij benadering met gemiddeld 6 pCt. per jaar. Indien men de bovengrens van de uitgavenstijging van de rijksoverheid op 6 pCt. stelt, kan men aan dit cijfer dezelfde betekenis toekennen als in de afgelopen perioden aan de 4 pCt. — en later aan de $4\frac{1}{2}$ pCt. — van de evenredigheidsregel is toegekend. Het is namelijk ook een groeicijfer, dat men afspreekt — een vrijwillige politieke daad van partijen die daarmee impliciet de juistheid van de berekeningswijze aanvaarden — en tegelijk een groeicijfer waarvan bij voorbaat vaststaat dat de financieringsmiddelen er globaal wel zullen komen 9).

Met inflatie

Tot nog toe ben ik uitgegaan van constante prijzen voor de periode 1968-1972. Bij het bepalen van de omvang van de rijksuitgaven kan men het beste van reële cijfers uitgaan. Uiteraard zullen echter ook in de komende jaren prijsstijgingen van het nationaal inkomen optreden 10); daardoor worden de rijksuitgaven duurder, zowel de oude als de nieuwe. Zo doen bijv. loonrondes de totale som aan ambtenarensalarissen stijgen, ook indien het aantal ambtenaren onveranderd blijft en hun produktiviteit eveneens constant is. De Minister van Financiën moet deze werke-

lijke, nominale uitgaven financieren. Globaal kan men stellen dat de evenredige inflatoire groei der rijksmiddelen die eveneens optreedt als gevolg van een inflatoire opblazing van het nationaal inkomen, voldoende is voor het financieren van de duurder rijksuitgaven 11). Deze min of meer automatische financiering leidt niet tot een hogere belastingdruk.

Een inflatoire toeneming van het nationaal inkomen leidt daarnaast eveneens tot een meer-dan-proportionele aanwas van belastingmiddelen. Bij een inflatie van bijv. 4 pCt. bedraagt deze extra-aanwas $1\frac{1}{3}$ pCt. van de belastingmiddelen. Deze stijging van de belastingdruk, welke dus een gevolg is van de inflatie, ervaart men in het algemeen als een onrechtvaardige drukverzwaring, vooral in de loon- en inkomstenbelasting 12). Een voor de individuele burger gelijkblijvende belastingdruk bij handhaving van de reële uitgangssituatie is dan ook geen onbillijke eis. Indien dit gevoelen in de vijf grote partijen overheerst, hetgeen aannemelijk is, zou de financiële afspraak bij de komende kabinetsformatie de bepaling kunnen bevatten, dat de meer-dan-proportionele inflatoire opblazing van de belastingmiddelen aangewend zal worden voor belastingverlaging. Deze drukverzwaring, waarvan de omvang afhangt van de heersende inflatie, wordt dan steeds gecorrigeerd. De inflatie leidt dan niet meer tot een blijvend grotere belastingdruk.

7) Aldus R. Schöndorff in *E.-S.B.* van 5 oktober 1966, blz. 1033.

8) De gewone rijksmiddelen bestaan uit de belastingmiddelen en de niet-belastingmiddelen. De laatste categorie ontwikkelt zich evenredig aan het nominaal nationaal inkomen (*Miljoenennota 1967*, blz. 22).

9) Overigens houdt het kiezen van een groeicijfer van 6 pCt. nog geen beslissing in over de wijze van financiering van de uitgaven. In de komende parlementaire periode beginnen baten uit exploitatie van onze nationale bodemschatten in de Schatkist te vloeien, terwijl waarschijnlijk eveneens een belasting over de toegevoegde waarde zal worden ingevoerd. De samenstelling van de gewone rijksmiddelen zal daardoor wijzigingen ondergaan. Over de financiering van de rijksbegroting kunnen bij de kabinetsformatie uiteraard ook afspraken worden gemaakt, los van de afspraken over de groei van de rijksuitgaven. Hierbij zou een eventuele stijging van de belastingdruk mede onderwerp van het formatiegesprek moeten uitmaken.

Interessant in dit verband is een uitspraak van Minister-President Zijlstra, op 1 december 1966 in de Tweede Kamer gedaan:

„... wil ik stellen dat wij ons op die ruimtenorm blijven baseren. De verdeling van die ruimte over uitgaven en belastingen is een politieke beslissing en deze beslissing kan meer of minder naar de ene of andere kant uitvallen. Wij willen dan ook niet hierop vooruitlopen. Ik meen wel dat er voor deze keer een secundaire norm zou kunnen zijn; men zou hieraan althans serieus kunnen denken. Deze norm zou dan kunnen zijn of het niet uitermate wenselijk moet worden geacht dat een nieuwe verhoging van de belastingen voor 1968 moet worden vermeden. Ik zeg hiermee niet iets, dat enig toekomstig kabinet bindt; dat kan per definitie niet gebeuren. Ik wil deze norm echter wel in discussie brengen als een belangrijk te overwegen punt” (*Handelingen Tweede Kamer*, Zitting 1966-1967, blz. 352).

10) Vgl. de publikatie van het Centraal Planbureau: *De Nederlandse economie in 1970*, blz. 43.

11) Zie *Miljoenennota 1965*, tabel 3-2 en de toelichting op blz. 45-46.

12) Vgl. bijvoorbeeld de volgende opmerking van het communistische Tweede-Kamerlid Bakker: „Het is echter ongetwijfeld juist, dat ook voor de lagere inkomens door de inflatie en door het daardoor sterker optredende progressie-element in de loon- en inkomstenbelasting, deze belasting tegenwoordig een zware druk betekent. Vandaar ook, mijnheer de Voorzitter, dat wij nooit hebben gearzeld, te stemmen vóór de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting, de eerste en de zogenaamde tweede tranche” (*Handelingen Tweede Kamer*, Zitting 1966-1967, blz. 429).

Bestaande uitgaven

Naast de bewaking van de groei van de rijksuitgaven dient men ook oog te hebben voor de (zgn. grote) doelmatigheid van de bestaande rijksuitgaven, de basis dus waarbovenop de groei komt.

Ook voorstanders van méér collectieve voorzieningen en grotere overheidsactiviteit bezinnen zich op de bestaande uitgaven. Hierover sprak bijv. het socialistische Tweede-Kamerlid Peschar bij de algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting 1967:

„In de miljoenennota heb ik — ik ben er zeer blij mee — beschouwingen gevonden over de flexibiliteit van de overheidsuitgaven.

Ik vond die beschouwingen juist; zij bieden een aanknopingspunt voor de gedachte, dat er heel kritische vragen moeten worden gesteld bij elk onderdeel van overheidsactiviteiten. Men moet niet met algemene kreten over vereenvoudiging of over het minder ingewikkeld maken van de dingen spreken; men moet kritische vragen stellen, gevolgd door een onderzoek, dat aan het licht brengt, wat de resultaten van het beleid zijn, dus wat men met dat beleid heeft gewild en wat er in feite uitgekomen is”¹³⁾.

Dat deze kritische bezinning nodig is, blijkt uit de constatering, dat de met het nationaal inkomen evenredige groei van de reële rijksuitgaven reeds onvoldoende is voor de in vele wetten ingebouwde automatische uitgavenexpansie¹⁴⁾. Wil er daarnaast nog enige ruimte overblijven voor nieuwe taken op het gebied van o.a. de volksgezondheid, de ruimtelijke ordening en het onderwijs, dan zal daarvoor een verruiming van de voorgenomen groei der rijksuitgaven, zoals hierboven bepleit, nauwelijks voldoende zijn. Een absolute vermindering van bestaande rijksuitgaven zal daarvoor noodzakelijk zijn (compensatieregel).

Het is algemeen bekend, dat dit een vrijwel onmogelijke taak is, zeker op korte termijn¹⁵⁾. Toch hebben de grootste twee¹⁶⁾ partijen in hun (concept)verkiezingsprogramma's wensen in deze richting opgenomen:

K.V.P.: „Om grotere uitgaven te kunnen doen voor de meest urgente taken, moet krachtig worden gestreefd naar vermindering van de uitgaven voor minder urgente zaken, mede door wetswijzigingen om automatische uitgavenstijgingen te beperken”¹⁷⁾.

P.v.d.A.: „De Overheid dient ook voortdurend te speuren naar taken die kunnen worden verminderd of afgeschaft. . . . Tegen deze verhogingen van de overheidsuitgaven (zoals in het programma bepleit, v. E.) zullen de verbetering van de efficiëntie en de afstoting van taken niet opwegen; zij zullen ook niet volledig kunnen worden gedekt door de normale belastingtoeneming die voortvloeit uit de groei van het nationale inkomen”¹⁸⁾.

Deze programma-uittreksels kunnen de nieuwe Minister van Financiën moed geven. Deze taak rust immers op zijn schouders. Hij zal dit werk moeten stimuleren en coördineren. Om op verantwoorde wijze de verschillende overheidstaken tegen elkaar te kunnen afwegen, is het nodig de kosten van deze taken en de automatische stijgingen van deze kosten te kwantificeren. Daarover is wel het een en ander bekend.

Een andere bruikbare methode wordt in West-Duitsland gehanteerd. Daar wordt om de twee jaar een staat gepubliceerd, waarin wordt vermeld, welke bedragen — gespecificeerd — aan zichtbare en onzichtbare subsidies toevoeien aan de verschillende bedrijfstakken (lees: pressiegroepen)¹⁹⁾.

Het bijeenbrengen en bewerken van het cijfermateriaal is uiteraard nog pas een eerste fase. Na deze voorbereidende werkzaamheden op ambtelijk niveau moeten de bewindslieden zich aan de tafel zetten. Willen zij werkelijk voldoende ruimte vrijmaken voor nieuwe dringende taken,

dan zal intensief en langdurig overleg moeten plaatsvinden. De expansiematiging zal immers — wil zij kans van slagen maken — evenwichtig moeten worden opgezet, hetgeen inhoudt dat voor alle sectoren van het overheidsapparaat wijzigingen in wetten zullen moeten worden aangebracht. Ook op dit punt zouden afspraken moeten worden gemaakt bij de kabinetsformatie.

De Minister van Financiën zou dit doorploegen van de overheidsfinanciën in de komende vier jaar als zijn belangrijkste taak moeten beschouwen. Daartoe zou hij zich zoveel mogelijk van andere ambtsbezigheden moeten kunnen vrijmaken, eventueel door het aantrekken van een tweede Staatssecretaris op Financiën, bijv. voor monetaire zaken.

Langs deze weg zou een flexibiliteit op langere termijn kunnen worden verkregen waardoor het aanvatten van nieuwe overheidstaken mogelijk wordt.

Samenvatting

DE politici die de formatiebesprekingen voeren, zijn meestal geen financiële specialisten²⁰⁾. Willen zij eenduidige financiële afspraken maken, dan dienen zij tevoren een duidelijk beeld te hebben van de mogelijkheden op dit stuk.

De financiële afspraken bij de kabinetsformatie-1967 zouden er als volgt kunnen uitzien:

1. de stijging van de (reële) rijksuitgaven wordt gerelateerd aan de trendmatige (proportionele en meer-dan-proportionele) reële stijging van de gewone rijksmiddelen;
2. de inflatoire opblazing van de rijksuitgaven wordt gefinancierd met de proportionele inflatoire groei der gewone rijksmiddelen;
3. de meer-dan-proportionele inflatoire groei der rijksmiddelen wordt voor belastingverlaging bestemd;
4. leidt financiering van de grotere rijksuitgaven eventueel tot een stijging van de belastingdruk, dan wordt deze aanvaard;
5. er zal een evenwichtig plan worden opgesteld en uitgevoerd om de uit bestaande wetten automatisch voortvloeiende uitgavenstijgingen te matigen, ten einde ruimte te scheppen voor nieuwe taken.

's-Gravenhage.

J. C. P. A. VAN ESCH.

¹³⁾ *Handelingen Tweede Kamer*, Zitting 1966-1967, blz. 179.

¹⁴⁾ „Indien geen toevallige meevallers optreden (bijv. bij het Landbouw-Egalisatiefonds) of bestaande taken worden beperkt zullen de hiervoor geschetste tendenties ook in de toekomst leiden tot een groei van de rijksuitgaven, die uitgaat boven die van het nationale inkomen” (*Miljoenennota 1967*, blz. 14).

¹⁵⁾ „Op korte termijn is de invloed van de factoren die de flexibiliteit beperken vrij groot. . . . Op langere termijn stellen technische factoren en privaatrechtelijke verplichtingen veel minder een grens aan de mogelijkheden om de groei van de rijksuitgaven te beperken. Er is dan ook meer gelegenheid om wetten en regelingen, waarvan wijziging geruime tijd van voorbereiding vereist, te herzien” (*Miljoenennota 1967*, blz. 17-18).

¹⁶⁾ De programma's van de andere grote partijen zijn op het ogenblik van het schrijven van deze regels nog niet verschenen, ook niet in conceptvorm. Het zou zijn toe te juichen indien ze soortgelijke passages zouden bevatten.

¹⁷⁾ *K.V.P.-Verkiezingsprogramma* (ontwerp), blz. 7-8.

¹⁸⁾ *Socialistisch Bestek 1967*, blz. 8.

¹⁹⁾ *Finanzbericht 1966*, herausgegeben vom Bundesministerium der Finanzen, Bonn („Die Entwicklung der finanziellen Hilfen im Bundeshaushalt sowie der Steuer- und Zinsbegünstigungen von 1963 bis 1965”, blz. 178-201). Opmerkelijk is dat fiscale faciliteiten in elke tweejaarlijkse opstelling opnieuw worden geraamd; zodoende kan men nagaan, welke omvang deze faciliteiten gaandeweg aannemen.

²⁰⁾ Wanneer een kandidaat voor de portefeuille van financiën wordt aangezocht, liggen de beleidsafspraken reeds vast.

Gedachten over Prof. Mitrany's boek „A working Peace System”

IN zijn pas verschenen boek: *A working Peace System*, zet Prof. D. Mitrany, Oxford, op heldere wijze uiteen, dat en waarom functionele samenwerking en functionele integratie de mensheid stap voor stap tot eenwording zal nopen, niettegenstaande verschillende ideologieën, uiteenlopende politieke systemen en onderscheiden trappen van ontwikkeling. Zijn pleidooi voor functionele bindingen betekent geenszins een verwerping of zelfs een bestrijding van politieke resp. federatieve integratie. Hij wil ook geen nieuwe beweging of nieuwe partij in het leven roepen, of een nieuwe doctrine of nieuw dogma ons opdringen. Hij bepleit alleen een *praktische* aanpak van de haast onoverzichtelijk geworden wereldproblemen.

Prof. Mitrany gaat van de stelling uit „that we must think *things* and not *words*” om individuen, groepen of volkeren in tal van functies direct en onmiddellijk te betrekken of daarvan vrij te stellen, in plaats van onbuigzame politieke constructies te bedenken, die „an sich” exclusief zijn. In een wereld die door de gigantische ontwikkeling van de techniek de verkenning en de penetratie van het heelal mogelijk maakt en zodoende de aardbewoners als het ware met universele ideeën confronteert, lijken exclusieve verbonden niet de meest aangewezen weg om de „one-world-gedachte” te bevorderen. Functionele integratie en functionele decentralisatie zijn kinderen van één stam en werken, eender als in de kosmos, zowel als samen-trekkende alsook als uitdijende krachten.

Het boek van Prof. Mitrany is daarom zo actueel voor ons West-Europeanen, omdat zowel het Europa-centrische *politieke* alsook het Europa-centrische *economische* denken, dat in het koloniale en liberale tijdperk hoogtij vierde, definitief tot het verleden behoort. Vooral het Europa-centrische economische denken is met betrekking tot de onderontwikkelde gebieden nog niet overwonnen en werpt tal van problemen op die niet alleen met onze eigen welvaart, maar ook met de functie die wij in de toekomst in de wereld denken te vervullen, in direct verband staan. Zo had bijv. de *politieke* decentralisatie van het Britse imperium en zijn omzetting in een functioneel Gemeenbest van Volkeren praktisch geen invloed op de welvaart van de Engelsens. Engeland vervulde ook in het Gemeenbest tal van *economische* functies, die het in staat stelden met de winsten van het grootste deel der Gemeenbest-landen naar eigen inzicht te opereren resp. deze in een op het moederland afgestemde expansie te investeren.

Hierin kwam met de tweede wereldoorlog een verandering. Van 1939 af behoefden de winsten der overzeese gebiedsdelen niet meer naar het moederland te worden overgeheveld, maar konden ten behoeve van het dominion ter plaatse worden geïnvesteerd. Dit was het eerste duidelijke sein voor de *functionele* decentralisatie van het wereldkapitaal, dat wij toen al als zodanig onderkend en gesignaleerd hebben. Na het einde van de oorlog werd geheel West-Europa stap voor stap, zowel politiek alsook economisch en qua bevolking (vluchtelingen, ontheemden en repatrianten), op zijn eigen territorium teruggedrongen; een ontwikkeling, die zowel aan de Sowjet-Unie alsook aan de Verenigde Staten praktisch voorbij is gegaan. In de

eerste naoorlogse jaren schiep dit terugdringen van krachten op een kleine leefruimte een chaotische toestand. Daarna, vooral na de injectie van de Marshall-hulp, werd het een samentrekking, een *concentratie van krachten*, die het zgn. „Wirtschaftswunder” tot stand brachten.

Een begrijpelijke reactie was, dat de brede massa nu ook in de welvaart wilde delen, die zich voor haar ogen voltrok. Het gevolg daarvan was, dat het individuele verbruik een ongekende vlucht nam en dat de besparingen grotendeels in de verbruiksgoederensector geïnvesteerd werden. Tegelijkertijd moest de overheid dienovereenkomstige collectieve voorzieningen treffen en aan het massaverbruik aanpassen (aanleg van wegen, vervoermiddelen, water, gas, elektriciteit, scholen, ziekenhuizen, recreatie, ouderdoms- en andere sociale voorzieningen), waarbij nog te bedenken is dat de distributie, in vergelijking tot de produktie, niet te rationaliseren en te automatiseren valt. Niet alleen economisch, maar ook zuiver technisch werd daardoor het evenwicht tussen produktie en distributie voorgeoed verstoord.

Hoeveel niet alleen Engeland, maar ook de andere West-europese landen uit de winsten der voormalige overzeese gebiedsdelen in de infrastructuur van hun eigen produktie-apparaat geïnvesteerd hebben en daarop heden nog gedeeltelijk voortbouwen en teren, valt niet met zekerheid te berekenen. Wij vermoeden dat het vrij aanzienlijk was, ook al omdat het toen relatief kleine individuele verbruik — vergeleken bij de enorme winsten — haast automatisch tot kapitaalvorming noopte. In dat verband dringen zich twee vragen aan ons op:

1. Kan West-Europa, uitgaande van de omstandigheden waarin het *nu* verkeert, zijn produktie-apparaat en zijn produktiviteit steeds verder verhogen?

2. Is *algemene* welvaart, die wij zonder enig voorbehoud onderschrijven, synoniem met een steeds toenemend verbruik?

Op beide vragen zouden wij ontkennend willen antwoorden. De grens van onze *interne* expansie is praktisch bereikt. Dit geldt niet alleen voor Nederland, maar óók in toenemende mate voor onze Oostburen, de Duitsers, die met ons beginnen in te zien dat wij onze expansie *naar buiten* hadden moeten verleggen, maar de vraag is: hoe?

Zelfs op het gevaar af voor crypto-communist versleten te worden, hebben wij sedert jaar en dag gepleit voor functionele samenwerking met het Oostblok „van Rotterdam tot aan de Zwarte Zee en aan de Oeral”. Wij hebben nooit verwacht, dat het Oostblok ter wille van ons zijn ideologie zou veranderen, noch hebben wij verondersteld, dat het Westen zich ooit tot het communisme zou bekeren. Daartussen liggen echter tal van mogelijkheden: „joint ventures”, zoals de uitvoering van bepaalde projecten voor gemeenschappelijke rekening; co-produkties; gezamenlijk optreden in derde markten; uitwisseling van patenten en wetenschappelijke gegevens; verwerving van licenties; contracten op lange termijn voor de levering en afname van grondstoffen enz. enz. Voor de uitvoering van deze „joint ventures” zal men aparte spelregels moeten opstellen en aanvaarden (wat in de praktijk al gebeurt), zodat zich aan

weerskanten nolens volens een loslaten van het eigen politieke stelsel met betrekking tot de naar buiten gerichte activiteiten voltrekt.

Is deze ontwikkeling, die wij de laatste tijd in een versneld tempo kunnen waarnemen, in strijd of in overeenstemming met de convergentietheorie van Prof. Tinbergen, die een toenemende gelijkenis tussen de verschillende economische stelsels voorziet, of met de theorieën van degenen die of de ineenstorting van het kapitalisme of het faillissement van beide stelsels voorspellen? Naar onze bescheiden mening voltrekt zich iets anders, nl. het erkennen dat onze engagementen naar buiten en met derden automatisch aan weerskanten *a-politiek* worden, zodra het volkomen vrije en vrijwillig gesloten overeenkomsten van partijen betreft.

Een andere vraag is, of de *economische* stelsels van Oost en West een toenemende interne gelijkenis vertonen. Hierop zouden wij bevestigend willen antwoorden, vooropgesteld dat men daarvan uitgaat, dat in beide stelsels wel het kapitaal alsook de arbeid overwegend sociale hypotheken op onze gemeenschap zijn geworden. Het verschil lag tot nu toe daarin, dat het Oostblok begonnen is de *kapitaalvorming*, de *productie*, te socialiseren resp. tot gemeenschapseigendom te verklaren, terwijl het Westen door een hogere vergoeding van de arbeidsprestaties een meer rechtvaardige *verdeling*, *distributie*, van de gemeenschappelijke welvaart nastreefde. Zelfs in onze verbonden met anderen komt het verschil in aanpak tot uitdrukking. Zo is de COMECON in beginsel als *productiegemeenschap* opgezet, terwijl de Gemeenschappelijke Markt als *distributiegemeenschap* gedacht was.

Wat nu de vraag betreft of algemene welvaart synoniem is met steeds toenemend verbruik, zouden wij naar het artikel „Volkskapitalisme” in dit blad van 3 januari 1951 willen verwijzen. Dit probleem is in de laatste tijd bijzonder actueel geworden, omdat de noodzaak tot sparen, tot *kapitaalvorming*, vrij algemeen erkend wordt met alle gevolgen daarvan, zoals medezeggenschap, winstdeling enz., waarover de meningen zeer sterk uiteenlopen en een steeds bredere kloof tussen werkgevers en werknemers opwerpen.

Misschien zou ook hier een zuiver stellen van het probleem verhelderend kunnen werken, vooral indien men *wil* aannemen, dat kapitaal „an sich” een economische functie vervult, onverschillig of het door de Staat, door bepaalde groepen, of door enkelingen ter beschikking wordt gesteld. Naar gelang echter van de technische, politieke, sociale en geestelijke ontwikkeling en vooruitgang van onze maatschappij, belasten wij deze functie (zoals trouwens alle natuurlijke functies) met een hypotheek. En het zal nu zaak zijn ervoor te waken, dat het kapitaal zijn *natuurlijke* functie kan vervullen en tegelijkertijd aan de rente en aflossing van de hypotheek kan voldoen, die het in onze moderne samenleving is opgelegd. Daarmede staat de functie van de „arbeider-commissaris” in nauw verband. Welke functie gaat hij vervullen: die van de investeerder en mede-bestuurder van het bedrijfskapitaal en de bedrijfsexpansie, of die van de hypotheekgever? Of gaat het feitelijk om twee functies? Om een *interne*, die onmiddellijk met het welzijn en de expansie van de *onderneming* samenhangt en om een *externe*, die met het *algemeen belang* rekening dient te houden?

Ook hier zou een zuiver stellen van de functies verhelderend kunnen werken. De functie van de *onderneming* is om de optimale produktiviteit tegen een zo laag mogelijke prijs te bereiken en een infrastructuur te scheppen, die wetenschappelijk, technisch en financieel een optimale *expansie* van het bedrijf garandeert. De functie van de *overheid* daarentegen is, toe te zien dat maatregelen en wetten van algemeen belang (werkuren, lonen, verzekeringen, pensioenen enz. enz.) door de onderneming worden erkend en doorgevoerd. En nu is de winstdeling en de kapitaalvorming als van algemeen belang zijnde aan de orde gesteld, die tot nu toe als *interne* vraagstukken der ondernemingen beschouwd werden. Wij geloven, dat iedereen het eens kan zijn, dat ook de werknemers hun deel aan de winst moeten hebben en inzicht en medezeggenschap moeten *kunnen* krijgen, wat als winst beschouwd kan worden.

Een andere vraag is hoe het met de *interne* kapitaalvorming gesteld is, die zonder enige twijfel uit niet-uitgekeerde overwinsten konden en kunnen ontstaan en derhalve aan *medewerkers en investeerders* toebehoren, onverschillig of deze laatsten de Staat, de institutionele beleggers of particulieren zijn. Volgens ons is dit echter op het ogenblik niet de eigenlijke problematiek van de interne financiering. Deze geeft aan het management van de onderneming een voorheen ongekende machtspositie. Het kan met de aan arbeid en kapitaal onthouden uitkeringen misschien teveel naar eigen inzichten manipuleren. Het kan daarmede nieuw kapitaal en nieuwe werkgelegenheden scheppen, maar het kan soms *ook* kunstmatige bedrijven in het leven houden en uitbreiden, die niet meer rendabel zijn of niet meer van deze tijd.

Vloeien de reserves, voor zover niet voor afschrijvingen, vervanging en verantwoorde bedrijfsexpansie nodig, daarentegen weer in de een of andere vorm naar de *vrije* kapitaalmarkt terug, dan kunnen vooruitziende ondernemers en geldschieters nieuwe werkgelegenheden scheppen, die aan de structurele wijzigingen van onze moderne samenleving zijn aangepast en die door de caleidoscoopachtige ontwikkeling van de techniek noodzakelijk worden.

Een wederzijds begrip voor wat als bedrijfsreserve en wat als interne kapitaalvorming beschouwd moet worden, is daarom een eerste vereiste en het zal heel moeilijk zijn hieromtrent algemeen geldende normen op te stellen. Het zou echter de van sommige kanten geopperde bezwaren tegen de machtspositie van het management en het bezwaar tegen een eventueel „détournement de pouvoir” niet opheffen door het bestuur eenvoudig met een arbeider-commissaris aan te vullen. Eerder zou men de functies van ondernemer en geldschietster in ere moeten herstellen, die vaak de structurele veranderingen van onze maatschappij en de daarmede samenhangende problematiek van buiten af veel beter aanvoelen en beoordelen dan die aan een bepaald bedrijf gebonden insider. Daarom zou uitkering van de overwinst aan arbeid en kapitaal in de een of andere vorm de voorkeur verdienen en het zou zaak van de overheid zijn, te beslissen of zij de belasting heffing over aan de bron wil heffen dan wel na uitkering aan de gebeneficiëerden.

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

WIJ zouden nog een dozijn problemen kunnen noemen, die weliswaar door de „aankpak” van Mitrany niet zouden worden opgelost, maar misschien zó duidelijk en eenvoudig zijn gesteld, dat ook de gewone man deze zonder hersengymnastiek zou kunnen begrijpen en beoordelen.

Enkelen van ons kennen de gedachtengang van Prof. Mitrany al vanaf de tweede wereldoorlog en zijn met hem tot het inzicht gekomen dat het constitutionele tijdperk, ingeluid door de Franse revolutie, ten einde loopt en dat zich zowel in onze binnenlandse verhoudingen alsook in

onze supranationale bindingen een *functionele* samenleving begint af te tekenen. Wie de uitdaging begrepen heeft, dat het Europa-centrische denken tot het verleden behoort, zal aanvaarden dat Europa zich functioneel zal moeten decentraliseren en dat voortaan in de eerste plaats de Europese *geest*, als *universeel gericht kapitaal* de wereld zal moeten activeren. Daarbij zal Europa echter ervoor moeten waken, dat zijn *geest* — dirigisme en overdreven collectivisme van zich afwerpend — *niet tot een nieuw vluchtkapitaal wordt*, dat zich als een boemerang tegen de Oude en verouderde Wereld zal keren. Dat is volgens ons de filosofie van Mitrany's „Working Peace System”.

CBI op vinkentouw. (II) *

WELKE handelsvoor- en nadelen vloeien voor het Verenigd Koninkrijk voort uit toetreding tot de E.E.G.? Het CBI-rapport geeft hiervan in het hoofdstuk „Markets” een (cijfermatige) indruk.

Productie en handel van de Gemeenschap geven een snelle stijging te zien. In de periode 1958-1964 steeg haar productie met 49 pCt. (Verenigde Staten: 41 pCt.; Verenigd Koninkrijk: 27 pCt.). De waarde van haar handel nam sneller toe: 87 pCt. (export) resp. 96 pCt. (import). Nog sneller dan de handel met de landen buiten de Gemeenschap steeg de intrahandel: in het tijdvak 1958-1964 van £ 2.425 mln. tot £ 6.443 mln. of van 29,6 pCt. tot 40,2 pCt. van de totale handel van de Gemeenschap.

Bij wijze van illustratie van het belang van de Gemeenschap voor Groot-Brittannië zegt het rapport dat als de E.E.G.-import van Engelse industrieproducten even snel zou zijn gestegen als haar gehele import, dit in 1964 £ 125 mln. meer zou hebben betekend; zou de stijging even snel zijn geweest als die van de E.E.G.-intrahandel dan zou dit zelfs £ 265 mln. meer zijn geweest. Dat het niet aan de Britse exporteurs zal liggen indien een stijging van dien aard niet zou worden bewerkstelligd, blijkt wel uit het feit dat zij in 1965 19 pCt. van de Britse export (£ 900 mln.) naar de Zes uitvoerden tegen nog 13 pCt. (£ 419 mln.) in 1958.

Engelands aansluiting bij de E.E.G. heeft uiteraard belangrijke consequenties voor de E.F.T.A.- en Gemeenebest-betrekkingen. In 1965 ging 14 pCt. (£ 667 mln.) van de Britse export naar de E.F.T.A.-partners; in deze groep was Zweden de grootste afnemer met £ 219 mln. Engeland heeft evenwel slechts een-achtste van de E.F.T.A.-markt in handen; de E.E.G. twee-vijfde. Aansluiting van de E.F.T.A. bij de E.E.G. zou betekenen dat enerzijds de concurrentie van de Zes op deze markten voor Engeland zwaarder zou worden, maar dat dit anderzijds gecompenseerd zou worden omdat Engelands aandeel in deze markt dank zij het gemeenschappelijk buitentarief zou kunnen toenemen ten koste van de Amerikaanse en Japanse industrie.

De Britse handel met het Gemeenebest loopt relatief gezien terug. In de periode 1954-1964 steeg Engelands uitvoer daarheen met slechts 13 pCt., de invoer met

26 pCt. Daarentegen nam in hetzelfde tijdvak de handel tussen de overzeese Gemeenebest-landen en de rest van de wereld (exclusief Engeland dus) toe met 111 pCt. (import), resp. met 97 pCt. (export).

De belangrijkste problemen welke voor de Gemeenebest-betrekkingen samenhangen met het Britse E.E.G.-lidmaatschap zijn in vier categorieën onder te brengen:

1. Het verdwijnen van de preferentiële rechten van de Gemeenebest-partners op de Britse markt; zij moeten daarentegen dan gaan optornen tegen het gemeenschappelijk buitentarief, althans indien voor hen geen bijzondere maatregelen worden genomen.

2. De gemeenschappelijke landbouwpolitiek zou door de daaraan verbonden invoerheffingen Engelands traditionele Gemeenebest-leveranciers van agrarische produkten ernstig in het nauw drijven.

3. Met name jegens Aziatische fabrieksprodukten zijn de (voorzien) beschermende maatregelen van de E.E.G. scherper dan de Britse.

4. Ten slotte zijn er dan nog de vraagstukken met betrekking tot die Gemeenebest-partners, welke moeten concurreren tegen de met de E.E.G. geassocieerde landen; moet Engelands toetreding ook inhouden dat beide groepen gelijke preferentiële rechten op de Europese markt gaan genieten?

Het CBI-comité geeft, na de hieraan verbonden gevolgen zorgvuldig te hebben afgewogen, als zijn conclusie:

„Clearly in the short run it would be wrong to minimize either the cost or the difficulty of transition, either for Britain or the Commonwealth. But if some reasonable solution can be found for the most pressing problems — particularly temperate foodstuffs and Asian manufactures — then the transition should be manageable.

In the long run, the important question for the overseas Commonwealth — and indeed for the entire developing world — is what attitude the enlarged Community is likely to take, both bilaterally and in international circles, towards the expansion of trade with developing countries. *Britain's entry might well be expected to inject some degree of greater liberality into Community thinking*” (curs. van ons, dR).

Dat de economische gevolgen van Engelands toetreding niet alleen in tarifaire termen zijn te meten, hoer wij in een derde en laatste artikeltje te belichten.

dR

* I in E.-S.B. van 11 januari 1967.

De horeca-bedrijven in de nationale economie

DE onlangs verschenen C.B.S.-publikatie *Nationale Rekeningen 1965* versterkt de indruk, die wij destijds tot uitdrukking brachten in een artikel getiteld „Horeca: een achtergebleven bedrijfstak”¹⁾. De productiestijging in deze sector blijft namelijk continu bij de nationale ontwikkeling achter lopen; de prijsstijging loopt — begrijpelijk — daarop vooruit; niettemin is de inkomensontwikkeling voor de ondernemer ongunstig.

Bronnen

Het C.B.S. onderscheidt in de nationale rekeningen ook bij de dienstverleningen diverse bedrijfsklassen. Onder no. 84 van de „International Standard Industrial Classification of all Economic Activities” worden gegroepeerd de „hotels, café's, restaurants e.d.” en de „overige persoonlijke diensten”. Daar het C.B.S. de afzetgegevens voor deze beide onderdelen afzonderlijk vermeldt, zijn wij in staat de aandacht te vestigen op de grote structurele verschuivingen die in de bedrijfstak horeca in de naoorlogse jaren hebben plaatsgevonden. Het bezoek aan horeca-bedrijven is naar omvang en naar bestedingen aan grote veranderingen onderhevig. Het is deze ingrijpende wijziging die zich in het toerisme en in het daarmee verband houdende bezoek aan horeca-bedrijven voltrekt die het bestuur van de Hogere Hotelschool te 's-Gravenhage ertoe hebben gebracht een leeropdracht te verstrekken in „toerisme en economie van de horecabedrijven”. Uit dit artikel zal hopelijk genoegzaam blijken dat de gewijzigde marktverhoudingen grote invloed hebben op de economische structuur van het horeca-bedrijf: vele investeringen zijn nodig wil het aanbod in de pas lopen met de aanzienlijke veranderingen die in de vraag optreden.

Om dit te illustreren staan ons niet alleen de genoemde C.B.S.-publikatie: *Nationale Rekeningen 1965*, ter beschikking, maar — ook van het C.B.S. — de *Statistiek Vreemdelingenverkeer* en de door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten voor een veertigtal plaatsen samengestelde gastenstatistieken. Deze laatste leggen ook het bezoek van *landgenoten* aan hotels vast (in tegenstelling tot de C.B.S.-cijfers), alsmede het logies in pensions en bij particulieren, terwijl het kamperen zorgvuldiger gemeten wordt dan de meting welke geschiedt via de opgave van de beheerder aan het C.B.S. Hoe dichter de controlepost — in casu de gemeentelijke overheid — bij de bron zit, des te geringer de onnauwkeurigheid in de verstrekte informatie. Uit de negatieve omschrijving volgt reeds dat wij bepaald niet van de veronderstelling willen uitgaan dat het beschikbare basismateriaal feilloos is.

Productie en afzet

Tabel 1 geeft een inzicht in de ontwikkeling van de produktiewaarde en de afzet daarvan naar bepaalde categorieën.

Deze tabel weerspiegelt de reeds genoemde, sterk gewijzigde marktverhoudingen voor de horeca-ondernemer. Met name speelt hier een rol het belangrijk toegenomen uitgaande en inkomende vreemdelingenverkeer, dat blijkens

TABEL 1.

Productie en afzet van horeca-bedrijven, 1948-1966 (in mln. glds.)

Jaar	Productie	Afzetcategorieën			
		gezinnen	overheid	bedrijven	export a)
1948 ..	630	558	15	41	16
1949 ..	589	501	10	48	30
1950 ..	629	518	11	59	41
1951 ..	656	511	26	68	51
1952 ..	709	551	24	72	62
1953 ..	710	547	22	74	67
1954 ..	785	602	19	77	87
1955 ..	848	625	31	94	98
1956 ..	902	659	32	102	110
1957 ..	949	685	28	115	121
1958 ..	978	663	37	122	156
1959 ..	1.025	652	39	139	195
1960 ..	1.105	677	33 b)	150	245
1961 ..	1.155	676	35	164	280
1962 ..	1.219	698	38	171	312
1963 ..	1.296	705	46	175	370
1964 ..	1.450 c)	794		236 c)	420 c)
1965 ..	1.550 c)	826		249 c)	475 c)
1966 ..	1.630 c)	875 c)		265 c)	490 c)

- a) Bestedingen van buitenlanders in Nederlandse horeca-bedrijven.
b) Daling door afvoering contractpensions.
c) Eigen raming.

Bron: diverse Nationale Rekeningen van het C.B.S.

TABEL 2.

Procentuele verdeling van de afzet van horeca-bedrijven in 1948, 1955, 1960, 1965 en 1970 a)

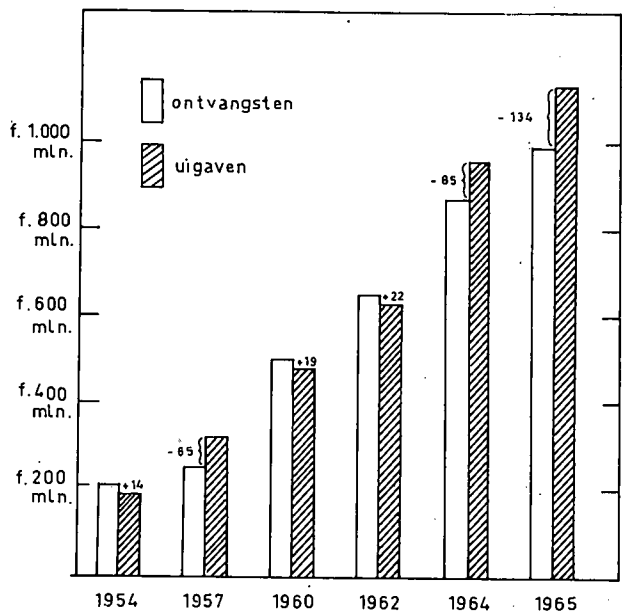
Afzet aan:	1948	1955	1960	1965	1970 a)
Gezinnen	89	74	61	53	40
Buitenlanders	3	12	22	31	40
Ned. zakenlieden	9	15	17	16	20

Af rondingsverschillen mogelijk.

- a) Eigen raming.

GRAFIEK I.

Deviezenontvangsten uit en uitgaven van het vreemdelingenverkeer 1954-1965

¹⁾ In *E.-S.B.* van 12 september 1962, blz. 882-884.

grafiek 1 een steeds groter passief saldo oplevert, voor 1966 zelfs reeds geraamd op f. 300 mln. à f. 350 mln. Het effect van deze ontwikkeling is nog eens in tabel 2 neergelegd.

De zeer voorlopige raming voor 1966 laat echter zien dat de bestedingen van buitenlanders in horeca-bedrijven vorig jaar slechts zeer weinig zijn gestegen, zoals trouwens ook het geval is geweest met de horeca-productie (+ 5 pCt., dit is minder dan de prijsstijging, zie hierna).

Investeringsen

Een sector van het bedrijfsleven die zich in een periode van twintig jaar ziet geconfronteerd met zulke radicale afzetverschuivingen, moet zich een uitzonderlijk grote inspanning getroosten om „bij” te blijven. Want de aanzienlijke vraagvermeerdering naar diensten van horeca-bedrijven door buitenlanders stelt de ondernemer voor de noodzaak zijn „produkt” aan te passen.

De inkomenselasticiteit voor toeristische bestedingen in het eigen land is reeds belangrijk hoger dan 1; voor die in het buitenland ligt deze nog veel hoger. Ieder weet dat de „toeristische gulden” in den vreemde sneller rolt dan in eigen land en dat deze laatste weer gemakkelijker wordt uitgegeven dan de huishoudgulden. Deze hogere „propensity to consume” leidt tot het stellen van meer eisen aan het horeca-bedrijf. Een dergelijke „veeleisendheid” wordt ook in de hand gewerkt door de verbetering van het woongerief: meer ruimte per persoon, centrale verwarming, telefoon,

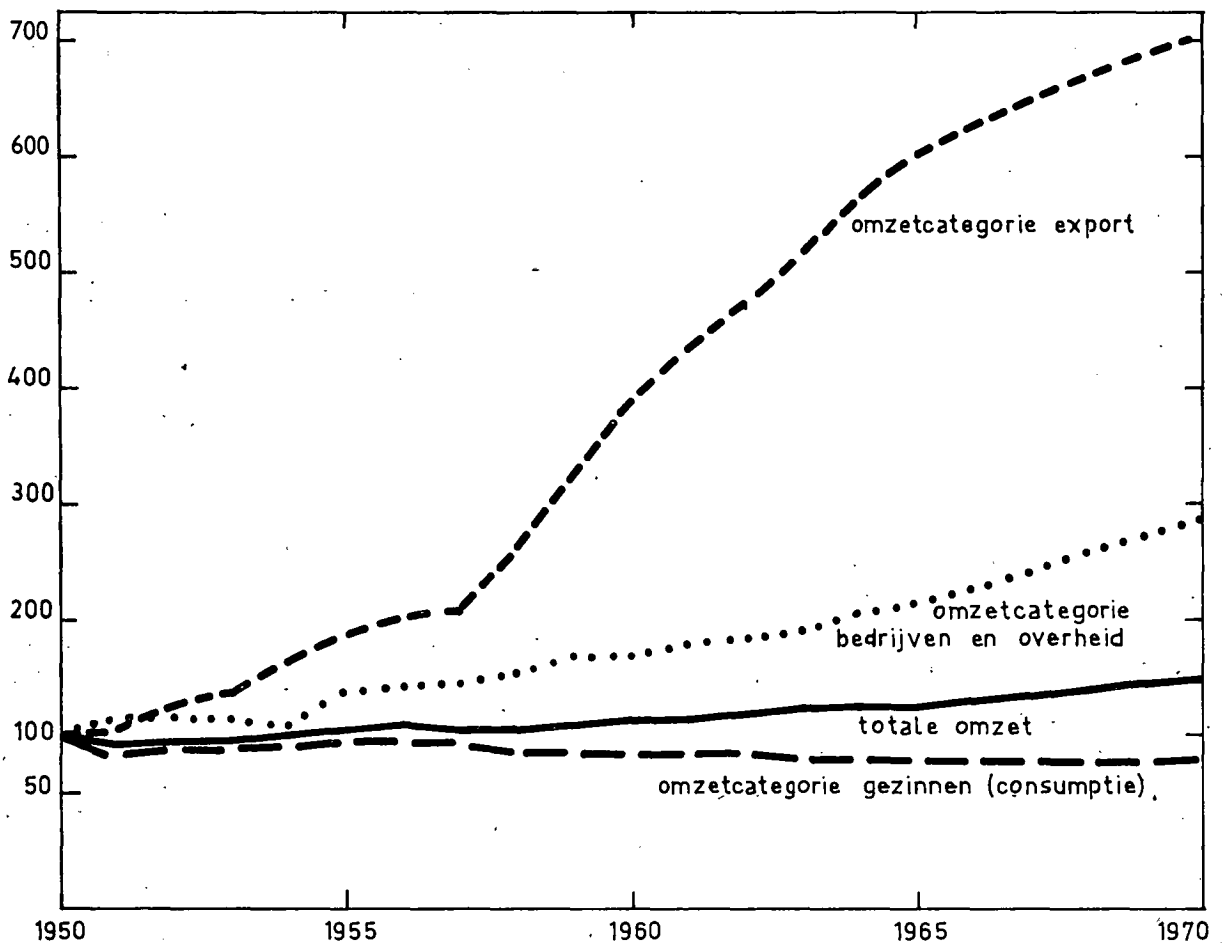
bad of douche, toilet op slaapetage. De toenemende vanzelfsprekendheid van een dergelijk woongerief leidt ertoe dat de gast op zijn hotelkamer in vele gevallen niet met minder genoegen wil nemen.

Het is een bekend feit dat op verscheidene plaatsen in ons land het aantal hotelkamers dat aan genoemde eisen kan voldoen, in een groot deel van het jaar ontoereikend is om aan de vraag te voldoen. Daarom zullen de investeringen in de logiesverstrekking gericht moeten zijn op:

1. kwaliteitsverbetering;
2. uitbreiding van het aantal hotelkamers;
3. arbeidsbesparing.

Bij de tweede hier genoemde soort investeringen moet met nadruk worden gewezen op de investeringen t.b.v. het zakelijke reisverkeer, dat de vraag naar goede eenpersoonshotelkamers doet stijgen. De investeringen van de derde soort liggen voor de hand: uit de laatst beschikbare cijfers uit de nationale rekening van het C.B.S. (over 1963) blijkt een stijging van loonsom in de horeca-bedrijven die per werknemer in drie jaren kan worden gesteld op ca. 24 pCt. En pas nadien is de extreem grote loonstijging begonnen. Wegens een toegevoegde waarde van 42 pCt. betekenen aanzienlijke loonstijgingen een extra zware last voor de horeca-bedrijven. Dit heeft een opwaartse druk op het prijspeil tot gevolg, dat dan ook belangrijk meer is gestegen dan het totale consumptieprijsniveau.

GRAFIEK 2. Indices van de omzetvolumina in de horeca-sector 1950-1970 (1950 = 100)

Prijswontwikkeling

In de periode 1950-1965 is het prijspeil van het consumptiepakket in ons land met 60 pCt. gestegen, dat van de horeca-dienstverleningen met 96 pCt.! Voor de jaren 1965-1970 moet rekening worden gehouden met een prijsstijging van 40 pCt. in de horeca-sector, terwijl het totale consumptiepakket naar verwachting ²⁾ met slechts de helft van dit percentage zal toenemen.

De prijsontwikkeling voor horeca-diensten kan worden berekend uit C.B.S.-statistieken, die behalve de consumptiebestedingen in horeca-bedrijven ook hoeveelhedsindices daarvan weergeven. Ofschoon de waarneming berust op een beperkt aantal dienstverleningen, is er geen aanleiding de richting en de globale omvang van de prijsbeweging niet als maatgevend te aanvaarden. Vastgesteld werd dat in de afgelopen vijftien jaren het gemiddelde horeca-prijspeil ca. 60 pCt. meer is gestegen dan dat van de totale consumptie. Hieraan zijn niet alleen de genoemde loonstijgingen debet. Een belangrijke oorzaak is ook dat de produktievermeerdering belangrijk is achtergebleven bij het nationale cijfer.

Relatieve produktiedaling

De door het C.B.S. gepubliceerde waardecijfers van de produktie volgens tabel 1 kunnen tot indexcijfers worden herleid, die, gedeeld door de genoemde prijsindexcijfers, een produktiereeks in volumina weergeven. Als wij dit ook voor de afzetcategorieën doen, ontstaat het beeld dat in grafiek 2 is weergegeven. Hieraan is een raming tot 1970 toegevoegd. Daaruit blijkt duidelijk dat de stijging van de produktie van horeca-bedrijven geremd wordt door de ongunstige ontwikkeling van de consumptieve bestedingen (de afzetcategorie gezinnen) in deze sector, maar dat de produktie daartegenover een krachtige impuls krijgt door de export, derhalve de aanzienlijke vermeerdering van de bestedingen van buitenlanders in Nederlandse horeca-bedrijven. Tabel 2 illustreerde dit reeds.

Resultante van deze geheel verschillende ontwikkeling in de onderscheiden afzetcategorieën is, dat het totale produktievolume in horeca-bedrijven in de afgelopen 15 jaar slechts met 25 pCt. is gestegen tegenover 120 pCt. voor het gehele bedrijfsleven. Gevreesd wordt dat aan deze ongunstige ontwikkeling slechts een halt kan worden toegeroepen door een radicale wijziging in de bedrijfsuitoefening, waarbij de ondernemer zich met name richt op de Nederlandse markt. Wil namelijk weer een groter deel van de particuliere bestedingen dan de huidige 2,1 pCt. in horeca-bedrijven worden uitgegeven (in 1950 was dit percentage 4 en tien jaar geleden nog 3,4) dan moet er een einde komen aan de sterke prijsstijging.

Inkomensontwikkeling

Een vermindering van de relatieve prijsstijging (zoals wij reeds zagen bedroeg deze in de afgelopen 15 jaar 60 pCt. meer dan de prijsstijging van het totale consumptiepakket) is uiteraard alleen mogelijk door een aanzienlijke vermindering der kosten per produktie-eenheid, waarbij met name de loonkosten, die als percentage van de omzet zijn gestegen van 22,4 pCt. in 1950 tot 31,4 pCt. in 1963 (thans vermoedelijk 35 pCt.), moeten worden gedrukt. Hier geldt wel bijzonder sterk de noodzaak tot verhoging van de arbeidsproduktiviteit, die door arbeidsbesparende investeringen tot stand moet worden gebracht. Het kan haast niet anders dan dat de sterk opgelopen loonquote de netto winst ³⁾ ongunstig heeft beïnvloed. Deze bedroeg in 1950

INTERN TRANSPORT TRANSPORTWERKTUIGEN

TRANSPORTA

Postbus 3, Jutphaas, Tel. (03471) 4 86
(I.M.)

16,4 pCt. van de omzet, in 1955 17,6 pCt.; het laatstbekende cijfer, volgens de Nationale Rekeningen, luidt 11,3 pCt. voor 1963. Niet alleen betekent dit dat de inkomensontwikkeling voor de ondernemer in het horecabedrijf aanzienlijk is achtergebleven bij die van de loonsom per werknemer en bij de ondernemersinkomens in het algemeen — zeer zeker als de zeer lange werktijden in aanmerking worden genomen — maar tevens dat de zo noodzakelijk geachte investeringen zelden intern gefinancierd kunnen worden. Dit is des te ernstiger omdat horecabedrijven nauwelijks toegang hebben tot de open kapitaalmarkt, gezien de dikwijls geringe rentabiliteit.

TEGEN deze achtergrond wordt het wel duidelijk in welk een moeilijke situatie de horeca-sector zich bevindt: sterk dalende consumptieve bestedingen in hoeveelheden gemeten, een sterke relatieve prijsstijging, vooral als gevolg van een eveneens gestegen loonquote, een slechts geringe produktiestijging en een teruggelopen netto winstpercentage. Investeringsvormen de dringend noodzakelijke remedie.

Voorschoten.

Dr. M. C. TIDEMAN.

²⁾ Centraal Planbureau: *De Nederlandse economie in 1970*, blz. 52.

³⁾ Hier beschouwd als de beloning voor de arbeidsprestatie van de zelfstandigen (dus incl. medewerkende gezinsleden) alsmede het economisch bedrijfsresultaat.

Zuidwaarts

„DE een zijn dood, de ander zijn brood”, dacht de Nederlandsche Kamer van Koophandel voor België en Luxemburg en verscheen — na de persberichten over de uittocht van Nederlandse bedrijven uit de vaderlandse dreven en de daarop gevolgde vestiging in België — met een nieuwe uitgave van haar brochure „Vestiging van Nederlandse personen en bedrijven in België”. Misschien doen wij de Kamer onrecht met onze veronderstelling en was het geen timing doch zuiver toeval, maar hoe dan ook, de brochure kwam prachtig op tijd. Vooral in het zuiden van ons land zal zij nu wel een belangrijk naslagwerk vormen.

Wij zijn niet zo thuis in het zakenleven en derhalve niet op de hoogte van alle problemen die rijzen bij bedrijfsemigratie, doch de brochure ziet er zeer degelijk uit en doet zelfs de leek vermoeden dat alles, waar men (ook als persoon) mee te maken krijgt bij vestiging in België, erin behandeld wordt. De prijs is f. 25 (voor 97 gestencilde pagina's; verhuizen is een dure zaak).

Op naar het Zuidland, geprangde ondernemers, maar laat niet Uw werknemers achter.

dR

De tarwe- en roggebloem, geproduceerd door de maalindustrie in de E.E.G., wordt voor rond 93 pCt. afgezet op de Gemeenschappelijke Markt, terwijl deze bloem vrijwel volledig wordt verkocht in het land waar de maalindustrie is gevestigd. Als gevolg van invoerheffingen binnen de E.E.G. is de intra-communautaire bloemhandel zeer gering. Een aanzienlijke wijziging kan hierin optreden door het vervallen van de invoerheffingen aan de binnengrenzen per 1 juli 1967. De intra-heffingen vormen een deel van de aflopende E.E.G.-regelingen om te komen tot een gelijke en gezonde uitgangssituatie van de nationale maalindustrieën bij het openstellen van de grenzen. De tijd is evenwel te kort geweest om dit doel te bereiken, aangezien, mede door de dalende bloemconsumptie in de E.E.G., nog een grote overcapaciteit aanwezig is. Indien de overgangsfase voor bloem niet wordt verlengd, komen er onvermijdelijk distorsies, hetgeen in strijd zou zijn met de beginselen van het Verdrag van Rome.

Consumptie van bloem

HET gebruik in de E.E.G. van granen voor menselijke consumptie bedraagt ruim 22 mln. ton per jaar. In de periode 1955-1965 is deze consumptie gedaald met 1 mln. ton, ondanks de bevolkingsaanwas van 17 mln. De positieve invloed die uitging van deze groei was niet groot genoeg om de negatieve werking, veroorzaakt door een daling in de consumptie per hoofd volledig te compenseren.

Van de granen is tarwe verreweg de belangrijkste soort met een jaarlijkse consumptie van 20 mln. ton; het verbruik van rogge, kwantitatief op de tweede plaats, bedraagt slechts 1½ mln. ton. Deze beide graansoorten worden in hoofdzaak verwerkt tot brood; daarnaast wordt tarwebloem voor de produktie van o.m. vermicelli, macaroni, beschuit, koekjes en roggebloem voor de produktie van ontbijtkoek gebruikt.

Het verbruik in de E.E.G. van andere granen voor menselijke consumptie, zoals haver, gerst en maïs bedraagt in totaal niet meer dan 1 mln. ton per jaar. Haver wordt meestal gegeten in de vorm van havermout; gerst- en maïsbloem vormen regionaal soms een component van de broodbloem, terwijl voornamelijk in Italië maïsbloem voor polenta (een soort maïspap) wordt gebruikt. Wellicht ten overvloede zij vermeld dat de granen, aangewend voor industriële doeleinden (bijv. gerst voor bier, tarwe voor zetmeel, maïs voor glucose, rogge voor alcohol), niet zijn opgenomen onder menselijke consumptie.

De consumptie in de E.E.G. van tarwe- en roggebloem per hoofd van de bevolking is gedurende 1955-1965 gedaald met 14 kg (grafiek 1). Dit is een jaarlijkse vermindering van 1,4 pCt.

De consumptieve ontwikkeling van beide bloemsoorten blijkt evenwel lang niet parallel te zijn verlopen. Het verbruik van tarwebloem per capita is namelijk gedaald met 10 kg en dat van roggebloem met 4 kg (grafiek 2), een vermindering van 1,1 pCt. resp. 3,7 pCt. per jaar. Opmerkelijk is het regionale verschil in het verbruik, zowel wat de hoogte als wat de trend betreft. Zo is in Italië de consumptie van tarwebloem per capita het grootst in de E.E.G., terwijl van een daling in de beschouwde periode nauwelijks sprake is. De consumptie van tarwebloem op het Apenijnse schiereiland is zelfs zo groot, dat, volgens Soenen en Pelshenke¹⁾, in Italië

De maalindustrie in de E.E.G.

50 tot 60 pCt. van de behoefte aan calorieën door brood wordt gedekt, terwijl in de overige E.E.G.-landen slechts 28 tot 37 pCt. van de benodigde calorieën door brood wordt geleverd.

In Duitsland daarentegen is juist de consumptie van roggebloem altijd bijzonder hoog geweest, maar vertoont in de laatste jaren een frappante daling (grafiek 2), hetgeen waarschijnlijk een welvaartsverschijnsel is. De sterk verminderde consumptie van roggebloem in Duitsland is niet alleen toe te schrijven aan het afnemende gebruik van roggebrot, maar tevens aan de teruggang in de consumptie van het zgn. „Mischbrot”, een broodsoort met een gemengde samenstelling van tarwe en rogge. In de andere E.E.G.-landen wordt een dergelijke broodsoort met een belangrijk aandeel in de broodmarkt — in Duitsland rond 50 pCt. — niet aangetroffen.

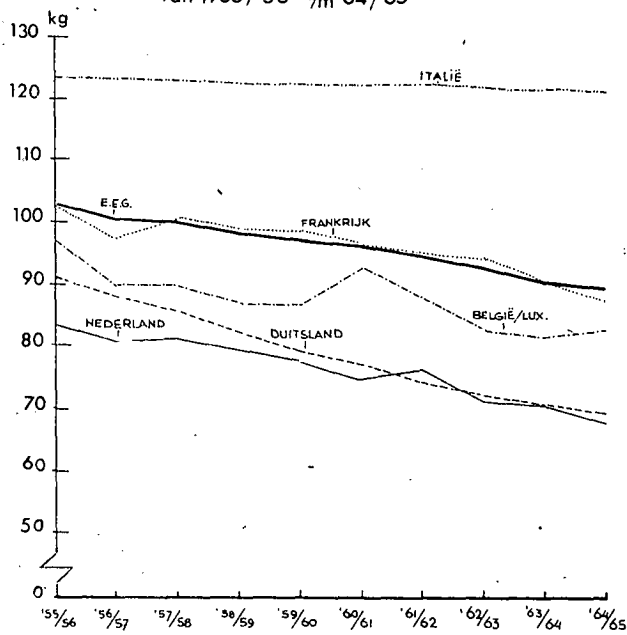
In Nederland is het verbruik van broodgranen per capita het laagst van de gehele Gemeenschap, op de voet gevolgd door Duitsland (grafiek 1). Het belangrijkste broodgraan is in Nederland, evenals in de andere E.E.G.-landen, de tarwe. Hiervan wordt ca. 80 pCt. gebruikt voor brood en 20 pCt. voor macaroni, koekjes e.d. Gebleken is dat de gesignaleerde daling van het tarweverbruik in ons land volledig is veroorzaakt door de afgenomen broodconsumptie, aangezien de hoeveelheid tot brood verwerkte tarwebloem per capita gedurende 1955-1965 is gedaald met 13 kg en die voor de overige doeleinden geleidelijk is gestegen met 1 kg.

Produktie van bloem

De maalindustrie in de E.E.G. verwerkt de laatste jaren (incl. de produktie voor bloemexport) 23 mln. ton tarwe en rogge, hetgeen ca. 0,4 mln. ton minder is dan 10 jaar geleden (grafiek 3). Deze vermindering is vrij gering, gezien de vermelde grote daling van het bloemverbruik per hoofd in de zes landen. Immers, alleen hierdoor heeft de maalindustrie in 1964/1965 reeds 3,1 mln. ton minder vermalen dan in 1955/1956. De toename van de bevolking deed de vermalen hoeveelheid tarwe en rogge evenwel stijgen met rond 2 mln. ton, zodat door de beide oorzaken het „verlies” beperkt bleef tot 1,1 mln. ton.

¹⁾ Prof. M. Soenen en Prof. P. F. Pelshenke: *Problemen in verband met de kwaliteit van tarwe, meel en brood in de landen van de E.E.G.*, Brussel 1962.

VERBRUIK VAN TARWE-EN ROGGEBLOEM
PER HOOFD VAN DE BEVOLKING
van 1955/'56 t/m '64/'65

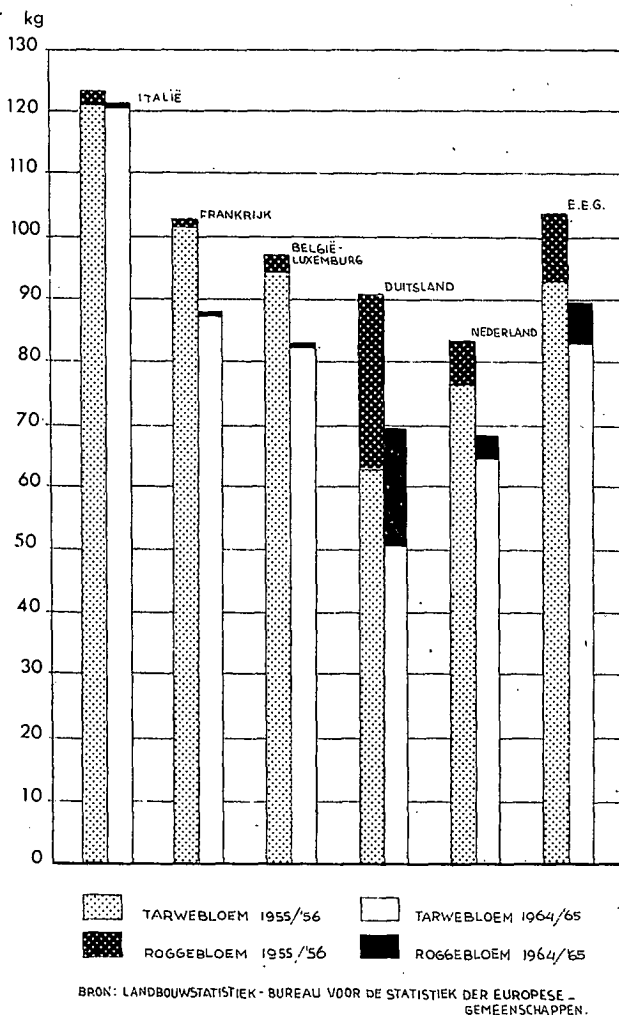
BRON: LANDBOUWSTATISTIEK, BUREAU VOOR DE STATISTIEK DER EUROPESE GEMEENSCHAPPEN.

Een positieve invloed op de werkgelegenheid in de maalindustrie in de E.E.G. was de toegenomen bloemexport naar derde landen, waarvoor 0,5 mln. ton tarwe meer benodigd was. Deze export beweegt zich de laatste jaren op een niveau van rond 7 pCt. van de tarwe- en roggebloemproductie in de E.E.G., na in de eerste jaren van de beschouwde decade ongeveer 4,5 pCt. van de productie te zijn geweest. De uitvoer naar partnerlanden is zeer beperkt, zodat de productie vrijwel uitsluitend plaatsvindt voor de nationale markten en voor export naar derde landen. Aangezien de export van roggebloem is teruggelopen tot nihil, wordt momenteel alleen tarwebloem uitgevoerd, welke export zeer ongelijk is verdeeld over de partnerlanden²⁾.

Twee landen treden hierbij sterk op de voorgrond, nl. Frankrijk en Duitsland, die beide in de laatste jaren 85 pCt. van de totale E.E.G.-bloemexport voor hun rekening namen. Nederland, waar niet zoals in partnerlanden de bloemexport nationaal wordt gesteund, heeft verreweg de geringste uitvoer van bloem, zowel absoluut gemeten als in procenten van de nationale productie (tabel 1).

De bloemproductie in de zes landen is eveneens gestimuleerd door een vermindering van de bloemimport, welke daling voor een belangrijk deel het gevolg is van de medio 1962 in werking getreden E.E.G.-graanregelingen. Ten aanzien van de toegenomen import en export van bloemproducten (vermicelli, koekjes enz.), kan worden opgemerkt, dat de bezettingsgraad in de maal-

LOEMCONSUMPTIE PER CAPITA
in 1955/'56 en 1964/'65

BRON: LANDBOUWSTATISTIEK - BUREAU VOOR DE STATISTIEK DER EUROPESE GEMEENSCHAPPEN.

industrie daardoor nauwelijks is gewijzigd, aangezien de in- en uitvoer van deze produkten in vrijwel gelijke mate zijn gegroeid. Globaal kan worden gesteld dat door de verminderde bloemimport en de toegenomen internationale handel in bloemprodukten de door de E.E.G.-maalindustrie vermalen hoeveelheid tarwe in 1964/1965 150.000 à 200.000 ton groter was dan in 1955/1956.

De productie ondervond nog een zwakke stimulans door de gewijzigde vraag van de consumenten. Zo vermeldt Spicher³⁾ dat in Duitsland naast een afnemende van de consumptie van roggebloem een verschuiving in de vraag optreedt van donkere naar lichtere roggebloem. Deze „trading-up” betekent een vermeerdering van de te

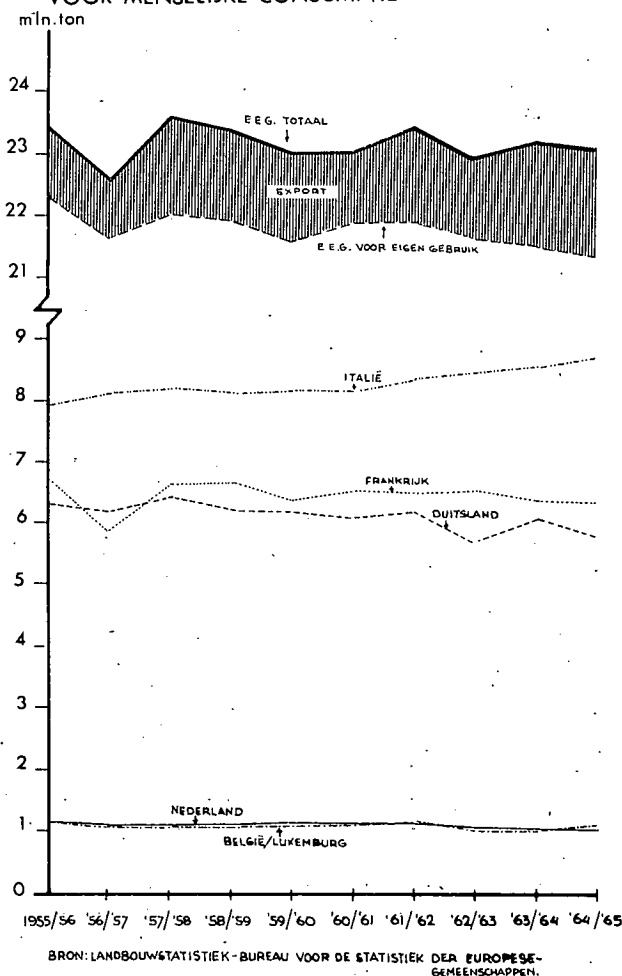
²⁾ Zie voor een meer uitgebreide beschrijving het artikel: „De positie van Nederland als exporteur van tarwebloem” in E.-S.B. van 4 mei 1966.

³⁾ Brot und Gebäck, Heft 9, 1965.

(I.M.)

Uw reserves deskundig belegd: aandelen

Grafiek 3

**IN E.E.G. VERMALEN TARWE EN ROGGE
VOOR MENSELIJKE CONSUMPTIE**

TABEL 1.

**Vermalen tarwe in de E.E.G. voor menselijke
consumptie gedurende 1964/1965**

	Totaal	Voor bloem- consumptie in de E.E.G.	Voor bloemexport naar derde landen	
	(in 1.000 ton)	(in 1.000 ton)	(in 1.000 ton)	(in pCt. van totaal)
Duitsland	4.457	3.794	663	14,9
Frankrijk	6.294	5.596	698	11,1
Italië	8.732	8.475	257	2,9
België/Luxemburg ..	1.099	1.070	29	2,6
Nederland	1.010	1.007	3	0,3
E.E.G.	21.592	19.942	1.650	gem. 7,6

Bron: Landbouwstatistiek 1966/1.
Bureau voor de Statistiek der Europese Gemeenschappen.

TABEL 2.

Oorzaak	mln. ton tarwe/rogge
1. vermindering consumptie per hoofd	- 3,1
2. bevolkingsaanwas	+ 2,0
3. toename bloemexport	+ 0,5
4. daling bloemimport, resp. wijziging import/export bloemprodukten	+ 0,15 à 0,20
5. „trading-up”	P.M.
Totale vermaling is verminderd met	- 0,4

TABEL 3.

Lid-staat	Bezettingsgraad maalcapaciteit in pCt.
West-Duitsland	56,5
Frankrijk	61,4
Nederland	76,2
België/Luxemburg	42,9
Italië	49,5
E.E.G.	54,9

vermalen hoeveelheid grondstoffen, aangezien voor een hoeveelheid lichtere roggebloem meer rogge vermalen moet worden dan voor een zelfde hoeveelheid donkere roggebloem. In Nederland is een dergelijke tendens aanwezig bij de tarwebloem.

Resumerend blijkt dus, dat in de loop van de beschouwde periode de jaarlijkse tarwe- en roggevermaling in de E.E.G. naar schatting is gewijzigd als in tabel 2 weergegeven.

Produktiecapaciteit
Overcapaciteit.

De productie van tarwe- en roggebloem vindt plaats in rond 29.000⁴⁾ molens, waarvan naar schatting 3.500 zgn. industriële meelfabrieken. De maalcapaciteit van al deze molens is, in verhouding tot de vermalen hoeveelheden granen, zó groot dat in deze bedrijfstak van een ongezonde overcapaciteit kan worden gesproken.

Het probleem van de te grote capaciteit kan nauwelijks nieuw worden genoemd. Zo werd in het begin van de jaren dertig in Nederland op instigatie van de overheid een nauwer verband tussen meelfabrieken gerealiseerd ter voorkoming van een moordende concurrentie. Een eventuele sanering van de maalindustrie werd overgelaten aan het bedrijfsleven. In Frankrijk werd in 1935 een wet van kracht betreffende de sanering van de maalindustrie. Ook in Duitsland en België werden voor de sanering van deze bedrijfstak van overheidswege activiteiten ontplooid.

Al deze pogingen hebben niet kunnen voorkomen, dat, mede door het dalende bloemverbruik, momenteel in de E.E.G. de maalindustrie te kampen heeft met een omvangrijke overcapaciteit. Een indruk van deze overcapaciteit wordt ons verschaft door de Belgische Krediet-

⁴⁾ Die Mühle, 13 oktober 1966, blz. 692.

(I.M.)

VEREENIGD BEZIT VAN 1894

bank⁵⁾. Aan de hand van de door deze bank gepubliceerde gegevens kan de overcapaciteit in de E.E.G. worden geschat op 40 pCt. Meer recente cijfers worden aangetroffen in *Die Mühle* van 13 oktober 1966, waarin een overzicht is opgenomen dat het Bundes-Ernährungs-Ministerium aan de „Bundestags-Ernährungsausschusz“ heeft voorgelegd bij de beraadslagingen over wijzigingen van het „Mühlengesetz“. Een gedeelte van dat overzicht is in tabel 3 vermeld, waarbij de capaciteit o.m. is gebaseerd op 250 werkdagen per jaar.

Volgens deze bron is de overcapaciteit dus rond 45 pCt. of, anders geformuleerd, de maalcapaciteit is 80 pCt. groter dan benodigd voor de feitelijke bloemproductie. Hoewel het bijzonder moeilijk is, zo niet onmogelijk, om de capaciteit enigszins nauwkeurig te bepalen, kan de conclusie worden getrokken dat de maalindustrie in de E.E.G. een zeer grote overcapaciteit heeft.

De intra-communautaire bloemhandel is tot op heden van beperkte omvang geweest als gevolg van de (dalende) invoerheffingen op bloem. Hierdoor zijn de nationale bloemmarkten weinig beïnvloed door de overcapaciteit in de partnerlanden. Deze situatie kan sterk wijzigen per 1 juli 1967: de datum waarop de Gemeenschappelijke Markt voor o.m. granen en bloem in werking zal treden. De „open grenzen“ betekenen evenwel geen remedie tegen de overcapaciteit; het zal de maalindustrie in de E.E.G. niet helpen, indien de partnerlanden elkaar over en weer bloem gaan leveren. Het is stellig niet uitgesloten dat dan, juist als gevolg van de overcapaciteit, hevige concurrentie zal uitbreken, met verkoopprijzen die na verloop van enige tijd gebaseerd zullen zijn op „out-of-pocket-expenses“.

Mocht een dergelijke concurrentie op de Gemeenschappelijke Markt ontbranden, dan lijkt het overigens gerechtvaardigd te zeggen, dat de Nederlandse maalindustrie, eufemistisch uitgedrukt, een grote overlevingskans heeft. Deze mening is niet alleen gebaseerd op de in Nederland reeds ver voortgeschreden sanering, doch ook op de verwachte groei van onze bloemexport naar „derde landen“ na 1 juli 1967. Met ingang van die datum zal namelijk een oorzaak, welke de concurrentieverhoudingen tussen de E.E.G.-landen voor bloemexport naar derde landen sterk scheef trekt, verdwijnen. Het betreft hier het verplicht beëindigen van de nationale subsidies in bijv. Frankrijk en Duitsland welke verleend worden bij de uitvoer van bloem. Indien het opheffen van deze directe subsidie niet gepaard gaat met het instellen van een indirecte subsidie, zal Nederland stellig na 1 juli 1967 weer een veel belangrijker rol in deze export gaan spelen, die mogelijk groter zal zijn dan in 1953 en 1954 toen wij ca. 50.000 ton bloem per jaar exporteerden.

Intra-heffing op bloem.

De heffing op bloem bij intra-communautaire handel is ingesteld bij het begin van de overgangsfase van het E.E.G.-landbouwbeleid in juli 1962. Deze heffing heeft

als doel, te komen tot „gleiche und gesunde Startbedingungen“ bij het in werking treden van de Gemeenschappelijke Markt voor granen, welke zal worden gerealiseerd per 1 juli 1967.

De vraag rijst of de meelfabrieken — geplaatst tussen graan en bloem — gedurende de overgangsfase de „gleiche und gesunde Startbedingungen“ zullen bereiken. Aan de hand van de cijfers van overcapaciteit en de veel tijd eisende saneringsmaatregelen kan worden geconcludeerd dat dit doel niet wordt gerealiseerd.

Resumerend: een overgangperiode van 5 jaar is te kort om een gelijke en tevens gezonde basis van de maalindustrie in de partnerlanden te bereiken.

Suggestie opheffing overcapaciteit.

Te overwegen ware de overgangsfase voor bloem te verlengen tot bijv. 1972 — het eind van de in het Verdrag van Rome voorziene maximale periode. Gedurende dit tijdvak zou de maalindustrie een fonds dienen te creëren waaruit een schadeloosstelling wordt betaald aan de meelfabrieken die hun maaltactiviteiten beëindigen. Tevens zou dan in deze „uitkoopperiode“ de intra-communautaire bloemhandel moeten worden gemitigeerd. Op deze manier zou men langs lijnen van geleidelijkheid tot een zo rationeel mogelijke bloemproductie kunnen komen ten behoeve van de consumptie.

Ten aanzien van de matiging der concurrentie zou mogelijk gebruik kunnen worden gemaakt van elementen uit het systeem dat zal worden toegepast bij de suikerindustrie in de E.E.G.⁶⁾ die te kampen heeft met min of meer overeenkomstige problemen. Hierbij is aan elk land een basiskwantum toegewezen. Van deze kwantiteit is de afzet tegen een minimumprijs gegarandeerd, terwijl voor een grotere productie de garantie beperkter of nihil is.

Naast een vermindering van de maalcapaciteit zou de oplossing mede gezocht kunnen worden in een vergroting van de bloemconsumptie. Deze zou dan in de Gemeenschappelijke Markt met enkele tientallen procenten moeten stijgen, hetgeen tot de onmogelijkheden moet worden gerekend. Mogelijk zouden activiteiten ter stimulering van de vraag, die tot heden overigens van bescheiden omvang zijn geweest, de daling van het bloemverbruik kunnen matigen of zelfs beëindigen, om van een stijging niet eens te spreken.

In dit verband is het vermeldenswaard dat het C.P.B. in zijn publikatie: *De Nederlandse economie in 1970* verwacht, dat de bloemconsumptie in 1970 een weinig hoger zal zijn dan in 1965. De positieve invloed van de bevolkingsgroei wordt namelijk groter geschat dan de negatieve invloed welke uitgaat van de (afnemende) daling van de bloemconsumptie per capita.

's-Gravenhage.

Drs. A. A. VAN STRAATEN.

⁵⁾ *Weekberichten van de Kredietbank*, 2 oktober 1965.

⁶⁾ Besloten door de Raad van Ministers tijdens de bijeenkomst van 21-24 juli 1966 in Brussel.

(I.M.)

BEDRIJFSADMINISTRATIEKANTOOR HOLLAND N.V.
CENTRUM VOOR ELEKTRONISCHE INFORMATIEVERWERKING

COOLSINGEL 49 — ROTTERDAM — TELEFOON No. 11 61 55

Saneren door subsidiëren

In zijn artikel onder bovenstaande titel in *E.-S.B.* van 30 november 1966 vraagt Prof. Horryng zich af, of het juist is de nadruk te leggen op het vrijkomen van grond als voornaamste werking van de sanering van landbouwbedrijven en met name of deze nadruk economisch te verdedigen is. Zijn conclusie is negatief. Prof. Horryng vraagt zich daartoe af, waar het voordeel precies schuilt van een produktiviteitsverhoging door bedrijfsvergroting. De maatschappelijke winst van een dergelijke sanering kan m.i. in principe tweërlei zijn (en dit geldt zowel voor de landbouw als voor het midden- en kleinbedrijf):

1. Lagere produktiekosten van dezelfde output in de overblijvende bedrijven (wet van de niet-proportionele fysieke produktiviteit), waardoor ook het nationaal produkt groter wordt (lagere gemiddelde kosten, hogere winsten).

2. Rechtstreekse vergroting van het nationaal produkt, wegens extra produktie van de vrijkomende arbeiders (slechts deze invloed werd door Prof. Horryng genoemd).

Beide invloeden kunnen gelijktijdig of afzonderlijk optreden. Voorwaarde voor 1 is een bedrijfsgroottesstructuur, die nog niet optimaal is; voorwaarde voor 2 is een krappe arbeidsmarkt, zodat de vrijkomende landarbeiders te herplaatsen zijn. De eerste voorwaarde is zonder meer actueel te noemen; de tweede thans ook nog wel, doch zij is in principe variabel (conjunctureel en niet structureel bepaald). Bovendien moet in dit geval nog een extra maatschappelijke investering voorafgaan in de vorm van een omscholingsproces, waartegen in principe de vergroting van het nationaal produkt dient te worden afgewogen. De in het artikel bedoelde stijging van het nationaal produkt is dus sterk afhankelijk van deze factoren en kan onder omstandigheden in het geheel niet optreden.

Vervolgens dient te worden onderzocht, hoe het efficiency-effect kan worden bereikt in de landbouw, resp. in het midden- en kleinbedrijf. Daarbij komt men dan m.i. op het door Prof. Horryng overbodig geachte verschil tussen de saneringsregeling voor het midden- en kleinbedrijf en de regeling voor de landbouw. Bij de landbouw kan de sanering slechts plaatsvinden door schaarse grond toe te voegen aan bestaande bedrijven. Slechts op deze wijze kunnen „economies of scale” worden bereikt en voorts kan zodoende vaak pas een rationele mechanisatie worden begonnen. Deze grond is evenwel slechts te verkrijgen van bedrijfsbeëindigende buurtgenoten. Hoe meer grond deze leveren, hoe sterker het efficiency-effect kan werken. Vandaar, dat m.i. de overheid terecht de nadruk op dit punt heeft gelegd bij de sanering van de landbouw.

Rotterdam.

V. G. F. REPELAER.

Naschrift

HET is stellig niet eenvoudig een juist inzicht te verkrijgen in de kosten en baten van de sanering vanuit maatschappelijk gezichtspunt. Heel licht vindt enige verwarring plaats tussen wat als maatschappelijke (of macro-economische) en privaat-economische bate moet worden beschouwd. Op dit punt wringt de schoen m.i. in het betoog van de heer Repelaer als hij zegt dat de maatschappelijke winst in principe tweërlei kan zijn. Daardoor schrijft hij met dubbel krijgt wat de baten betreft. Immers,

de onder punt 1 genoemde lagere produktiekosten, bij dezelfde output van de Nederlandse landbouw, ten gevolge van bedrijfsvergroting bij éénzelfde totaal areaal, zullen bestaan uit bespaarde arbeidskrachten. Voor de vergrote bedrijven komt dit neer op een vergroting van de privaat-economische winst, voor zover deze niet wordt gecompenseerd door extra uitgaven ter vervanging van de voordien gebruikte arbeid op deze extra hectares.

Uit de vergroting van de privaat-economische winst kan echter niet zonder meer worden geconcludeerd tot een vergroting van het nationaal produkt, zoals de heer Repelaer doet. De reële kostenverlaging in de vorm van uitgespaarde arbeid is vooreerst nog slechts potentiële winst in macro-economische zin. Deze winst wordt pas gerealiseerd wanneer en voor zover deze bespaarde arbeid inderdaad gebruikt wordt voor extra produktie buiten de landbouw ter vergroting van het nationaal produkt, zoals onder punt 2 van het betoog van de heer Repelaer wordt vermeld. Het onder punt 1 genoemde is m.i. dus voorwaarde voor het onder punt 2 vermelde; het ligt in elkaars verlengde en mag dus maatschappelijk slechts één keer als bate worden gerekend.

Nu schat ik deze bate bepaald laag, daar de vrijkomende arbeid vrijwel uitsluitend van oudere boeren afkomstig is. Omscholing heeft voor deze mensen helemaal geen zin, voor zover ze geneigd zouden zijn nog productief werk te verrichten. Het is waarschijnlijk dat voornamelijk de geleerden van de „rustende landbouwers” door deze regelingen met een aantal boeren wat vroegtijdig worden versterkt. Ook de heer Repelaer ziet blijkbaar in, dat de bedoelde stijging van het nationaal produkt onder omstandigheden wel in het geheel niet kan optreden. Dat is m.i. vrijwel de praktijk.

Het is ongetwijfeld belangrijk tot efficiency-vergroting of kostenverlaging in reële zin te komen in de landbouw en middenstand, o.a. door bevordering van de bedrijfsvergroting. Laat daarover geen misverstand tussen ons bestaan. Dat hiervoor bij landbouwbedrijven vaak areaalvergroting nodig is en dat de extra hectares alleen beschikbaar kunnen komen van bedrijfsbeëindigende buurtgenoten is in confesso. De heer Repelaer laat echter tot mijn verbazing geheel de centrale vraag liggen wat dan deze bevordering van de kostenverlaging in de landbouw maximaal wel mag kosten vanuit maatschappelijk gezichtspunt. Mijn kritiek op het beleid in dit verband is niet dat het verkeerd zou zijn te streven naar kostprijsverlaging door het bevorderen van het vrijkomen van grond. Neen, mijn kritiek is dat men niet voldoende maat weet te houden wat de kosten van de maatregelen betreft en bovendien de maatschappelijke baten belangrijk zou kunnen vergroten door deze op jonge boeren in plaats van op oudere boeren te richten.

Macro-economisch is thans m.i. de bate in vergroting van het nationaal produkt gering. Vanuit het gezichtspunt van inkomens- (resp. kapitaals-) overdracht uit de belastingen aan de bedrijfsbeëindigers in de landbouw (globaal f. 10.000 per ha) is deze uitkering veel hoger dan het extra profijt bedraagt van de vergrote bedrijven. Overwegend technisch denkende mensen zijn geneigd een bepaald doel „koste wat het koste” te willen verwezenlijken. Dit recept is nu juist niet geschikt om te komen tot een reële verlaging van de kosten van de produktie. Voor efficiency-vergroting in een bepaalde bedrijfstak of groep van bedrijven met behulp van subsidies uit de algemene middelen moet toch minimaal wel als eis worden gesteld dat de baten de kosten overtreffen.

Wageningen.

J. Horryng.

Gerard Curzon: Multilateral Commercial Diplomacy. The General Agreement on Tariffs and Trade and its impact on national commercial policies and techniques. Michael Joseph Ltd., Londen 1965 (voor Nederland: Meulenhoff & Co., Amsterdam), 367 blz., f. 33.

DE internationale organisatie die bekend staat als General Agreement on Tariffs and Trade (G.A.T.T.) heeft gedurende de nu bijna twintig jaar van haar bestaan een belangwekkende ontwikkeling doorgemaakt en, wat belangrijker is, een wezenlijke bijdrage geleverd tot de vrijmaking en ontwikkeling van de internationale handel sinds de tweede wereldoorlog. Gezien de betekenis van de Kennedy-onderhandelingen en in aanmerking nemende dat in de laatste jaren een groot aantal ontwikkelingslanden tot de „Algemene Overeenkomst” is toetreden, kan zelfs gesteld worden dat de betekenis van het G.A.T.T. nog toeneemt. Het aantal beschrijvende handboeken gewijd aan de activiteiten van het G.A.T.T. is echter gering en ten dele verouderd. Alleen al om deze reden vormt Dr. Curzons in 1965 verschenen *Multilateral Commercial Diplomacy* een welkome aanwinst.

Ook op grond van haar kwaliteiten kan deze studie echter met vreugde worden begroet. De auteur, die te Genève internationale economische betrekkingen doceert en als vaste medewerker voor G.A.T.T.-aangelegenheden aan *The Economist* is verbonden, heeft zijn boek in drie delen gesplitst. Het eerste deel bevat een korte historische inleiding, waaruit blijkt dat het ook vóór de eerste wereldoorlog niet alles vrijhandel was wat de klok sloeg, alsmede een beschrijving van de organisatorische opzet en werkwijze van het G.A.T.T. De betekenis van de persoonlijke invloed van de secretaris-generaal van de organisatie wordt daarbij onderstreept. In het tweede deel wordt allereerst aandacht besteed aan de betekenis van de meestbegunstigingsclausule en de extra dimensie die deze verkrijgt in het kader van multilaterale onderhandelingen. Ook de techniek van de G.A.T.T.-onderhandelingen wordt uitvoerig behandeld. Daarna volgt een overzicht van de — geleidelijk afnemende — resultaten van de diverse onderhandelings-„rondes” gedurende de periode 1947-1962. Ook de voorbereidingen voor de Kennedy-ronde

worden daarbij nog betrokken. Een hoofdstuk waarin — terecht — gewezen wordt op het belang van de door het G.A.T.T. bevorderde tariefstabilisatie als complement van tariefverlaging besluit het tweede deel.

In het derde deel worden de activiteiten van het G.A.T.T. op ander handelspolitiek terrein dan dat van de invoerrechten uitvoerig behandeld. Deze activiteiten betreffen o.m.:

- de opheffing van kwantitatieve handelsbeperkingen, hetgeen o.m. geïllustreerd wordt aan de hand van de ervaringen met West-Duitsland opgedaan.
- de bestrijding van agrarisch protectionisme, waarbij de verdiensten van het Haberler-rapport (*Trends in International Trade*) nog eens worden belicht.
- de bevordering van de handel der ontwikkelingslanden, op welk punt ook Dr. Curzon geen indrukwekkende resultaten van het G.A.T.T. kan aantonen.
- de opkomst van het naoorlogse economische regionalisme (E.E.G., E.F.T.A., L.A.F.T.A. enz.).
- de pogingen tot integratie van de landen met staatshandel, d.w.z. niet alleen communistische landen doch ook landen zoals bijv. Egypte, in het internationale handelspolitieke patroon.

Met dit derde deel beoogt de schrijver vooral aan te tonen, dat „while it is generally assumed that tariffs play an overriding part in GATT activities,

an examination of the records shows that it is as much a 'trade agreement' as a 'tariff agreement', if not more so”. Indien de schrijver hier slechts ten dele overtuigt, dan is dit voornamelijk omdat de successen van het G.A.T.T., althans tot dusver, vooral op het gebied van de „tariffs” hebben gelegen. Een welslagen van de Kennedy-ronde, met name op het gebied van de non-tarifaire handelsbelemmeringen en van de landbouw, zou Dr. Curzons opvattingen in belangrijke mate ondersteunen. In het laatste hoofdstuk wordt ten slotte enige aandacht besteed aan de delicate relatie tussen het G.A.T.T. en de U.N.C.T.A.D.

Zoals uit de voorafgaande opsomming blijkt, heeft de auteur zijn taak breed opgevat. Hoe lofwaardig dit ook is, het heeft er tevens toe bijgedragen dat zijn studie op sommige punten toch wel wat aan de oppervlakte blijft. Een voorbeeld hiervan vormt de behandeling van de Europese economische integratie. Deze wordt, ten onrechte, voornamelijk gezien als een tariefkwestie en aan de rol van het G.A.T.T. bij de totstandkoming ervan wordt een te overwegende betekenis toegekend. Ook de positie van de ontwikkelingslanden in het kader van het G.A.T.T. komt niet voldoende uit de verf. Dit neemt echter niet weg, dat het boek als geheel veel waardering verdient. Het is deskundig en helder geschreven en verschaft een boeiend overzicht van het brede werkterrein van het G.A.T.T. en van de veelal indirecte invloed die van deze organisatie uitgaat, ook op gebieden waar tot dusver slechts beperkte successen konden worden geboekt.

Vlaardingen.

A. S. FRIEDEBERG.

Michael Kidron: Foreign Investments in India. Oxford University Press, Londen 1965, 368 blz., Sh. 50/-.

DIT boek vormt een diepgaande studie over een bijzonder interessant en tot dusverre weinig bekend onderwerp: de rol van de particuliere sector in de economie van India, daaronder begrepen zowel de inheemse als de buitenlandse particuliere sector. Het is gebaseerd op een geweldige hoeveelheid materiaal, door de schrijver ter plaatse verzameld, alsmede op informaties, verkregen dankzij persoonlijke gesprekken. De opzet van het boek berust op

twee uitgangspunten: chronologisch, de geschiedenis van India vanaf de aanvang van het Britse imperium, en functioneel, de splitsing van de Indische economische structuur in sectoren. Uiteraard heeft het grootste deel van het boek betrekking op India ná de onafhankelijkheidsverkiezing. Alle soorten verwante aspecten van het economisch leven worden op tamelijk objectieve wijze gesystematiseerd en soms kritisch bekeken.

Het eerste deel van het boek geeft een verklaring van de politieke, bestuurlijke, economische, sociologische, psychologische enz. situatie van India tot de dag waarop de onafhankelijkheid werd verkregen.

Het tweede deel, dat de inleiding vormt tot deel III, welke laatste het hoofdbestanddeel van het boek uitmaakt, is verdeeld in twee hoofdstukken, die de twee achtereenvolgende fasen beschrijven in de benaderingswijze van de Indische bevolking jegens de buitenlandse investeringen: Hostility en Collaboration. De Indische samenleving wordt als een mengvorm van drie elementen gepresenteerd: de publieke, de inheemse particuliere en de buitenlandse particuliere sectoren, elk met verschillende doeleinden en middelen; en verschillende belangen.

Deel III, „The Foreign Sector, Today”, kan, hoewel niet als zodanig

bedoeld, geïnterpreteerd worden als de uiteindelijke verklaring van het ontbreken van successen op economisch gebied in India, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen de buitenlandse particuliere en de buitenlandse publieke benadering. Deze belangrijke stelling wordt verdedigd in drie achtereenvolgende fasen: Scope, Importance and Behaviour of Foreign Capital.

Het boek wordt besloten met conclusies aangaande bovengenoemde stelling. Dit vormt dan de inhoud van deel IV waarin verscheidene onderwerpen zijn onderzocht onder de gemeenschappelijke noemer „The Cost to India”. Verschillende bijlagen completeren het geheel.

Als naslagwerk kan deze studie inderdaad voorzien in de behoefte aan systematisch ingerichte informatie.

Rotterdam.

B. HERMAN.

op de Nederlandse ervaringen met een dergelijk systeem. Hij leeft klaarblijkelijk in de veronderstelling dat zijn voorstellen nieuw zijn. Enkelé van de moeilijkheden die aan dit systeem van loonsverhogingen zijn verbonden, signaleert hij zelf reeds. Het systeem werkt alleen indien de bedrijven met een sterke stijging van de produktiviteit hun prijzen inderdaad zouden verlagen. Haller betwijfelt of dit zonder druk van bovenaf zal gebeuren.

Haller bespreekt niet de moeilijkheden die bij dit loonsverhogingsautomatisme ontstaan, wanneer bepaalde werknemerscategorieën in verhouding tot andere categorieën relatief meer of minder schaars worden, hetgeen niet in de beloning tot uitdrukking zou kunnen komen, met alle moeilijkheden van dien. Ook bespreekt hij niet hoe geïmporteerde inflatie in een dergelijk systeem tot zijn recht zou moeten komen, of hoe andere vormen van inflatie zich in het loonsverhogingsbeleid zouden moeten manifesteren.

Het boekje van Haller is stellig een lezenswaardig, aardig geschrift (dat de specialisten overigens geen nieuws brengt). Wat de hoofdpunten van zijn betoeg betreft (zijn aanbevelingen voor het beleid), zou echter een meer genuanceerde behandeling op haar plaats zijn geweest.

Leende.

J. WEMELSFELDER.

Heinz Haller: Das Problem der Geldwertstabilität. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1966, 170 blz., f. 5,45.

IN de hierboven genoemde paperback houdt Prof. Haller, hoogleraar in de economie aan de universiteit van Kiel, zich bezig met het beruchte probleem van de mogelijke stabilisering van het prijsniveau. Het boek valt eigenlijk in twee gedeelten uiteen. In het eerste deel wordt uitvoerig ingegaan op de oorzaken die tot prijsstijging leiden. In het tweede deel worden de mogelijkheden onderzocht om tot prijsstabilisatie te komen.

De voortdurende prijsstijging, aldus Haller, hangt nauw samen met onze groeiende economie. De arbeidsproduktiviteit stijgt in de ene bedrijfstak sneller dan in de andere. Zou men stabilisering van het gemiddelde prijsniveau willen nastreven dan is dat bij stijgende geldlonen alleen mogelijk, indien de prijzen in bedrijfstakken met relatief snel stijgende produktiviteit dalen omdat zij in bedrijfstakken met een t.o.v. het gemiddelde achterblijvende produktiviteitsstijging noodzakelijkerwijs stijgen. Stabiliteit van alle prijzen is nu eenmaal onmogelijk. In de praktijk worden echter, aldus Haller, de lonen in de bedrijfstakken met een sterke stijging van de produktiviteit ook sterk omhoog getrokken, waaraan de lonen in de andere bedrijfstakken zich optrekken. Een stijging van het algemeen prijsniveau moet hieruit noodzakelijkerwijs resulteren.

Prof. Haller beveelt nu één oplossing aan die naar zijn mening tot prijsstabiliteit zou moeten leiden. Alle lonen

zouden per kwartaal verhoogd moeten worden met de gemiddelde stijging van de arbeidsproduktiviteit. Voor Nederlandse oren zijn dat bekende, zo niet overbekende, klanken. Uit niets blijkt echter dat Haller zich heeft georiënteerd

Dr. Ph. A. Idenburg: Het gezag in de onderneming. H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1966, 134 blz. (met register), f. 9,50.

NET als overall is het gezag ook binnen de onderneming niet meer een vanzelfsprekende zaak. Dit heeft gevolgen, niet alleen voor de achtergronden, maar ook voor de inhoud van het personeelsbeleid en voor de gehele structuur van de onderneming.

Dr. Idenburg heeft een omvangrijk literatuuronderzoek gedaan naar de inhoud van het begrip gezag. Aan de hand daarvan komt de schrijver tot de aanvaarding van het begrip „legitiem gezag”. Dit gezag is legitiem op grond van zowel de *geldingsgrond* als van de *geldingswijze*. De geldingsgrond is het doel waarop de samenwerking is gebaseerd; de geldingswijze is meestal deskundigheid of ervaring, nodig voor de juiste uitoefening van het gezag.

Bij aanvaarding van de mondigheid der ondergeschikten (waarbij de leiding de *gelijkheid* van die ondergeschikten erkent) moet het gezag in de onder-

neming zich voortdurend legitimeren, d.w.z. zowel de eigen deskundigheid bewijzen als de doelstellingen van de onderneming aanvaardbaar maken voor die ondergeschikten. Een korte, kritische analyse van een aantal opvattingen over personeelsbeleid en over het begrip „democratie” in de onderneming in de laatste hoofdstukjes van het boek, toont naar mijn mening aan, dat het onderzoek van de schrijver enkele waardevolle maatstaven oplevert voor de waardering van zulke opvattingen en een goed uitgangspunt voor vernieuwing van het personeelsbeleid.

Utrecht.

Prof. Dr. W. ALBEDA.

Vraag eens proefnummers aan voor uw kennissen die „E.-S.B.” nog niet kennen

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

NIETTEGENSTAANDE het met honderden miljoenen uit het verkeer terugstromende bankpapier de banken gelegenheid heeft geboden de kassen in de 9 januari eindigende periode te versterken, is deze gelegenheid niet aangegrepen. Tegenover de kasverruiming uit hoofde van de inkrimpende bankbiljettencirculatie van f. 322 mln. stond wel een afdracht van f. 298 mln. aan het Rijk, maar voor een belangrijk deel, nl. f. 120 mln., is dit het gevolg geweest van de aankoop van schatkistpapier van de Agent van het Ministerie van Financiën. Nu is het niet bekend wie zich het papier heeft aangeschaft. Immers, ongeveer de helft van de uitstaande promessen en biljetten bevindt zich in handen van anderen dan banken. Het is dus mogelijk, dat de banken liever de bij De Nederlandsche Bank opgenomen voorschotten in rekening-courant zouden hebben afgelost en een ruimere kas zouden hebben zien ontstaan, doch dat anderen door een aankoop van schatkistpapier de banken hebben gedwongen het genoemde bedrag of een deel hiervan naar de Staatskas over te boeken.

In de afgelopen week is de bankpapiercirculatie nog verder ingekrompen. Halverwege de maand heeft de periodieke uitkering van de Staat aan de gemeenten plaats gevonden, doch hiertegenover hebben de banken f. 250 mln. aan de Staat moeten overmaken voor de storting op de 7 pCt. Staatslening 1966 II. Tegenover de afloop van dollar-swap-transacties, die enige tijd geleden waren afgesloten, stonden nieuwe affaires. Een en ander betekent, dat wel zeer belangrijke geldstromen in de markt hebben plaats gehad, doch dat deze elkaar globaal in evenwicht hebben gehouden.

KAPITAALMARKT

DE rente op de markt der spaargelden blijft zich verder naar boven bewegen. Zoekt men naar de achtergronden van deze ontwikkeling dan moet men niet denken, dat de verschillende spaarinstellingen de illusie hebben door renteverhoging het totaal der besparingen te kunnen beïnvloeden. Waar het deze instellingen vooral om gaat, is invloed uit te oefenen op de kanalen waarlangs een gegeven spaarbedrag stroomt.

Al lang is de spaarder niet meer gebonden aan het aloude spaarbankboekje. Diverse spaarvormen met allerlei verschillende condities staan ter beschikking. Daarnaast poogt een reeks van instellingen hem te verleiden zijn besparingen nu juist aan hen toe te vertrouwen.

Niet alleen dat de spaarder zijn besparingen bij spaarinstellingen kan uitzetten, hij kan ook rechtstreeks in effecten, hypothecaire leningen enz. beleggen. Het is verder mogelijk, dat hij zijn bij een bepaalde bank uitstaande gelden terugtrekt en deze naar een andere instelling overhevelt of effecten enz. koopt.

Uit de cijfers van de spaarverschillen blijkt dat de laatste maanden van 1966 de Rijkspostspaarbank met enige ont-

sparing hebben geconfronteerd. Bij de algemene spaarbanken was oktober een slechte spaarmaand, maar november maakte veel goed. Bij de boerenleenbanken blijven de netto inlagen aardig op peil. Bij de handelsbanken echter is de onttrekking het grootst. Dit kan het gevolg zijn van het feit, dat de categorie spaarders, die zich tot deze instellingen wendt, meer rentebewust is. Verder worden de handelsbanken wellicht enigszins gehandicapt omdat zij zich geen spaarbank mogen noemen. Om te proberen de stroom te keren en het marktaandeel ten minste te handhaven, worden de rentevergoedingen verhoogd, hetzij voor alle spaarvormen, of voor een deel hiervan.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1966	H. & L. 1967	6 jan. 1967	13 jan. 1967
Algemeen	270	274 — 268	274	274
Internationale concerns	351	353 — 343	353	351
Industrie	269	277 — 271	275	177
Scheepvaart	108	109 — 108	108	108
Banken en verzekering	154	166 — 155	158	165
Handel enz.	138	141 — 138	140	141

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 78,70	f. 75,40	f. 75,80
Unilever, cert.	f. 86	f. 87,50	f. 87,70
Kon. Petroleum	f. 122,40	f. 126,20	f. 125,40
A.K.U.	f. 53,80	f. 54,30	f. 52,10
K.L.M.	f. 352	f. 346	f. 361
Hoogovens, n.r.c.	278	274	269
E.M.S.	150	150	128½
Kon. Zout-Ketjen	463	476	469
Zwanenberg-Organon	f. 168	f. 180	f. 180
Robeco	f. 193	f. 193	f. 196,20

New York.

Dow Jones Industrials	786	809	835
-----------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langlopende staatsobligaties a)	6,43	6,35	6,23
Aandelen: internationalen a)	.	.	.
lokalen a)	.	.	.
Disconto driemaands schatkistpapier	5	5	5

a) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

Recente publikaties

Gids voor Incourante Fondsen 1967. Broekman's Commissiebank voor Incourante Fondsen, Herengracht 124-128, Amsterdam, f. 6.

Zojuist verscheen weer deze onmisbare gids voor de effectenbezitter ten behoeve van de aangifte Inkomsten- en Vermogensbelasting.

De gids bevat een opgave van de voornaamste incourante fondsen en gegevens over o.a. het statutaire en geplaatste kapitaal ultimo 1966, dividenden over de jaren 1962/1965, laagste en hoogste koersen 1964/1966, uitstaande obligatieleningen en over de koersen per 31 december 1966.

BEDRIJFS-SOCIOLOGISCHE STUDIEDAGEN 1967
over
ARBEIDSVOLDOENING EN BEDRIJFSBELEID

Opzet.

De Bedrijfs-sociologische Studiedagen, welke worden georganiseerd door het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Leiden, vormen telkenjare een trefpunt van wetenschaps- en praktijkmensen. Recente ontwikkelingen in de bedrijfs- en organisatiesociologie ten aanzien van een bepaald thema, resultaten van in Nederland verricht fundamenteel en toegepast onderzoek en toepassingen bij de oplossing van concrete bedrijfsproblemen worden in deze conferenties aan de orde gesteld.

Thema 1967.

Het thema „arbeidsvoldoening” zal vanuit elk van deze gezichtspunten door deskundigen op dit terrein worden behandeld, vooral in verband met het bedrijfsbeleid: kan men de arbeidsvoldoening beïnvloeden, en met welk doel: produktiviteit of humaniteit? De normen met betrekking tot de arbeid in onze samenleving zijn aan het veranderen. Waarom is arbeidsvoldoening, het actief betrokken zijn van individuen in de arbeidssituatie, bij beslissingsprocessen e.d., van betekenis voor de politieke democratie? Aan de orde komen o.a. oorzaken van arbeidsvoldoening; gevolgen van arbeidsvoldoening, waarneembaar in verloop-, verzuim- en produktiviteitscijfers; arbeidsvoldoening en organisatiestructuur; de invloed van automatisering; arbeidsvoldoening en bedrijfsbeleid. Door een intensieve voorbereiding in de conferentiecommissie wordt gepoogd de voordrachten zorgvuldig op elkaar en op het geheel af te stemmen.

De inleiders zijn:

- Drs. J. Berting, Lector aan de Universiteit van Amsterdam;
- Dr. P. van Berkel, N.V. Philips, Eindhoven;
- Drs. J. van Dijk, Staatsmijnen Limburg;
- Dr. H. Feitsma, Technische Hogeschool Eindhoven;
- Dr. M. R. van Gils, Koninklijk Instituut voor de Marine, Den Helder;

Drs. H. Philipsen, Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde, Leiden;
Prof. Dr. A. Oldendorff, Technische Hogeschool Eindhoven;
Drs. L. U. de Sitter, Sociologisch Onderzoek Centrum, Universiteit van Amsterdam.

Deelname.

De Bedrijfs-sociologische Studiedagen worden gehouden van donderdagavond, 30 maart 1967, tot zaterdagmiddag, 1 april 1967, in Hotel De Baak te Noordwijk aan Zee. Voorlopige opgaven kunnen worden gericht aan de Secretaris van de Bedrijfs-sociologische Studiedagen, Drs. A. W. M. Teulings, Sociologisch Instituut, Stationsplein 242, te Leiden. Men ontvangt dan een deelnameformulier, het programma met syllabi en ander conferentiemateriaal.

CURSUS „COMPUTER EN ONDERNEMING”

Door het Economisch Instituut Tilburg wordt, in samenwerking met het Nederlands Katholiek Werkgevers Verbond, in 1967 een cursus georganiseerd met als thema: de computer en de onderneming. Deze cursus is bestemd voor bedrijfseconomen en heeft de bedoeling een inzicht te geven in de ontwikkeling, welke op het gebied van de automatisering van de informatieverwerking optreedt. In het bijzonder zal aandacht worden besteed aan de problemen, welke verband houden met de invoering van de computer bij de administratieve informatieverwerking, terwijl ook andere dan puur administratieve toepassingen van de computer in het programma zijn opgenomen, met name toepassingen op het gebied van de ondernemingsbeslissingen.

De cursus wordt gegeven op woensdagmiddagen in het gebouw van de Katholieke Hogeschool te Tilburg en vangt aan op 22 februari a.s. De inschrijving sluit 15 februari 1967. Inschrijvingsformulieren en nadere gegevens verkrijgbaar bij Economisch Instituut Tilburg, Hogeschoollaan 225, Tilburg.

DE NEDERLANDSCHE BANK N.V.

heeft bij haar Studiedienst aan de Hoofdbank te Amsterdam gelegenheid tot plaatsing van een

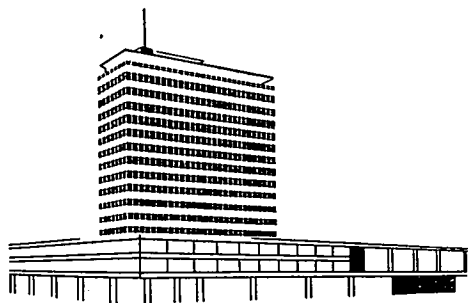
DRS. IN DE ECONOMIE

De taak van de aan te stellen functionaris omvat in het bijzonder het analyseren van de economische en monetaire ontwikkeling in binnen- en buitenland.

Maximum leeftijd circa 30 jaar.

Degenen, die verwachten binnenkort hun studie in de economie met succes te zullen beëindigen, kunnen eveneens reflecteren.

Schriftelijke sollicitaties met gegevens omtrent persoon, opleiding (studierichting, keuze- en bijvakken) en ervaring te richten aan De Nederlandsche Bank N.V., afdeling Personeelzaken, postbus 98, Amsterdam-C.

Efficiency

bespoedigt

Uw contacten

met gegadigden

★

Indien

Uw telefoonnummer

In Uw annonce

moet worden

opgenomen,

vermeld dan

tevens het

NETNUMMER

De K.L.M.-Werkkledingfabrieken te Haaksbergen

zoeken ter versterking van de leiding contact met belangstellenden voor de functie van

STAF-MEDEWERKER

die als rechterhand van de directie zal worden ingewerkt in alle aspecten van de bedrijfsvoering.

Gedacht wordt aan een ec. drs. of aan iemand die voldoende ervaring in het bedrijfsleven heeft opgedaan om na een inwerkperiode van enkele jaren bij gebleken geschiktheid te kunnen worden benoemd tot

ADJUNCT DIRECTEUR

Leeftijd: ca. 30-35 jaar.

Kennis van de confectie- en/of textielindustrie kan tot aanbeveling strekken, doch wordt minder belangrijk geacht dan het beschikken over de juiste ondernemersmentaliteit.

Spoedige indiensttreding wordt op prijs gesteld, terwijl een zeer goede woning beschikbaar is.

Algemene informatie:

De K.L.M.-werkkledingfabrieken (opgericht in 1930) omvatten 4 gespecialiseerde produktiebedrijven. Het afzetterrein ligt in Nederland met een belangrijke export naar Duitsland en enkele andere landen. Mede met het oog hierop is een goede kennis der moderne talen gewenst.

Het aantal werknemers bedraagt ca. 550.

Met het oog op de leeftijd van de huidige directie is versterking van de top nodig.

Belangstellenden worden uitgenodigd strikt vertrouwelijk te solliciteren (s.v.p. eigenhandig geschreven brieven onder bijvoeging van pasfoto) met volledige inlichtingen omtrent levensloop, opleiding en ervaring, aan de K.L.M.-werkkledingfabrieken te Haaksbergen, t.a.v. de Directie.

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds E.-S.B. in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:

ADVERTENTIE-AFDELING E.-S.B., POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (0 10) 26 02 60

N.V. GEMENGD BEDRIJF DER HAAGSCHE TRAMWEG MIJ.

heeft ons opdracht gegeven contact te leggen met kandidaten voor een belangrijke functie bij de afdeling vervoersplanning en -economie. Men hoopt aan te trekken een capabele en geïnteresseerde

academicus

die in de eerste plaats, tezamen met een aantal assistenten, belast zal worden met de planning op lange termijn, mede in verband met de belangrijke rol, die het openbaar vervoer binnen de agglomeratie in de toekomst, zal gaan spelen (semi-metro). Daarnaast zal hij na inwerking in staat moeten zijn om het hoofd van de afdeling te vervangen en hij zal zich daartoe ook moeten bekwamen op het gebied van de planning van dienstregelingen en marktonderzoek op kortere termijn.

De academische vorming kan zowel technisch, als economisch of sociologisch zijn, maar beheersing van de gebruikelijke statistische methodieken is vereist en belangstelling voor het openbaar vervoer is ten zeerste gewenst. Het vermogen tot samenwerken en het onderhouden van contacten binnen en buiten het bedrijf is eveneens van belang.

Wij zijn gemachtigd tot een oriënterende bespreking met kandidaten, die belangstelling hebben en aan de eisen voldoen. Hun namen zullen slechts met hun toestemming worden doorgezonden naar onze opdrachtgever. Men kan telefonisch een afspraak met ons maken en ook ontvangen wij gaarne eigenhandig en niet met ballpoint geschreven sollicitaties met vermelding van leeftijd, opleiding en ervaring, onder de letters Za.

W. VERSCHOOR en Drs J. C. OUDSHOORN

Psychologisch Adviseurs

Coolsingel 57 - telefoon 010-120434 - Rotterdam

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven.

De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg
van het laatste

Waarlijk niet alleen voor beginnende beleggers stelde
Drs. F. L. G. Slooff de handleiding samen, die onder
de titel van

WEGWIJZER VOOR DE BELEGGER

al haar weg heeft gevonden naar duizenden in beleg-
gingen geïnteresseerden.

Men vindt er bij het doorlezen altijd iets in, dat men
nog niet wist en ook als naslagwerkje kan het telkens
en telkens goede diensten bewijzen.

PRIJS SLECHTS f 2,75

Verkrijgbaar bij uw boekhandelaar of bij de admini-
stratie van „Beleggers-Belangen”, postbus 42 te
Schiedam.

RADIO NEDERLAND WERELDOMROEP

is voornemens over te gaan tot benoeming
van een

hoofd algemene dienst

Deze zal als hoogste administratieve functionaris rechtstreeks onder de directie een leidende taak krijgen ten aanzien van administratie en personeelszaken. Bovendien zal bij hem de supervisie over enige aanverwante afdelingen berusten.

Gezocht wordt een functionaris met een aanzienlijke ervaring en een ruime praktische kennis op het gebied van bedrijfsefficiëncy en -organisatie, moderne administratie en personeelsbeleid. Bekwaamheid in het geven van leiding aan een staf van medewerkers is een vereiste. Daarnaast wordt een degelijke theoretische kennis onontbeerlijk geacht: **AKADEMISCHE ACCOUNTANTS-OPLEIDING OF NIVA-DIPLOMA.**

Een brede algemene belangstelling op maatschappelijk en cultureel vlak strekt mede tot aanbeveling, zulks ook met het oog op de mogelijkheid dat de candidaat over enige jaren **IN AANMERKING KOMT VOOR BENOEMING TOT ONDERDIRECTEUR** (de huidige functionaris gaat alsdan met pensioen).
Leeftijd: omstreeks 40 jaar.

Met de hand geschreven sollicitatiebrieven, onder vermelding van het huidige inkomen en vergezeld van een recente pasfoto, te richten aan de Directeur van Radio Nederland Wereldomroep, Witte Kruislaan 55, Hilversum.

De sollicitaties zullen strikt vertrouwelijk worden behandeld.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. J. Zijlstra.

★

Erevoorzitter:

Prof. G. M. Verrijn Stuart.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor
studenten f. 15.

★

Abonnementen worden aan-
genomen door de boekhandel
en door uitgevers

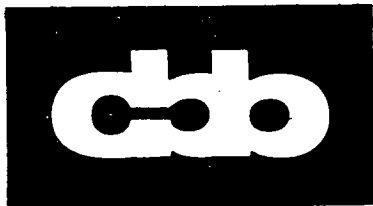
DE ERVEN F. BOHN

TE HAARLEM

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen! E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. E.-S.B. - Postbus 42 - Schiedam

In opdracht van de directie van een
gerenommeerd nederlands

VERZEKERINGCONCERN

zoeken wij - in strikt vertrouwelijke sfeer - gegadigden voor de functie
van

DIRECTIESECRETARIS

Na gebleken geschiktheid zal deze functionaris te zijner tijd worden
opgenomen in de

DIRECTIE

De nadruk van de werkzaamheden zullen afhankelijk van de voorkeur
van de kandidaat, hetzij de levensverzekeringsmaatschappij, hetzij de
schadeverzekeringsmaatschappij betreffen.

Onze gedachten gaan uit naar een dynamische, intelligente functionaris
van academisch niveau, jurist of econoom, in de leeftijd tussen 30 en
35 jaar.

Deze perspectiefvolle, zeer veelzijdige en verantwoordelijke functie
wordt dienovereenkomstig gehonoreerd.

Belangstellenden kunnen alvorens te reflecteren telefonisch inlichtingen
verkrijgen aan onderstaand bureau, tel. (070) 63 77 90.

Mèt de hand geschreven brieven, vergezeld van een recente pasfoto,
te richten aan:

**CENTRAAL BUREAU
VOOR
BEDRIJFSPSYCHOLOGIE**

van Merlenstraat 94, Den Haag

BANDEN E.-S.B. 1966

- Het aantal banden dat wij laten maken, hangt af van het aantal binnengekomen bestellingen.
- Mocht u van plan zijn uw jaargang 1966 te laten inbinden, dan verzoeken wij u vriendelijk ons omgaand uw opdracht te doen toekomen.
- In E.-S.B. van 4 januari 1967 werd een bestelkaart ingesloten.
- De prijs bedraagt f. 5,— per band.

**N.V. Koninklijke Nederlandsche
Boekdrukkerij H. A. M. Roelants,
Postbus 42, Schiedam.**

Adverteer meer in „E.-S.B.”

MEES & HOPE

BANKIERS

Amsterdam - Rotterdam

Op onze hoofdvestiging te Rotterdam is op de Financieel-Economische Afdeling een vacature voor een

ECONOOM

met uitgesproken belangstelling voor financiële en monetaire vraagstukken; ervaring op dit terrein strekt tot aanbeveling. Het vermogen om zich mondeling en schriftelijk goed uit te drukken is een vereiste.

Brieven, welke vertrouwelijk zullen worden behandeld, te richten aan de Personeelsafdeling, Blaak 10, Rotterdam.

GROOT CHEMISCH BEDRIJF
dochter van een internationaal
concern, in het zuiden des lands
vraagt een

HOOFD ADMINISTRATIE

Plannen voor een snelle uitbreiding van het bedrijf, waarmee grote kapitaalsinvesteringen zijn gemoeid, zijn in een vergevorderd stadium. De realisering van deze plannen zal mede hoge eisen stellen aan een accurate en inzichtelijke administratie. De leiding van de diverse administratieve afdelingen, de administratieve organisatie en de informatieverwerking en rapportering zullen daarbij gelijkelijk zijn aandacht moeten krijgen wil deze functionaris zijn positie als beleidsmedewerker waar kunnen maken. Voor deze aantrekkelijke doch zware positie gaan de gedachten dan ook uit naar iemand met goede kennis van zowel financiële als bedrijfsadministratie, die door opleiding en ervaring academisch niveau heeft bereikt. Leeftijd 35-40 jaar.

Met de hand geschreven sollicitatiebrieven met informatie over opleiding, praktijk en leeftijd en vergezeld van een recente pasfoto voor 30 januari a.s. aan het bureau van dit blad onder nummer E.-S.B. 3-1.